

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Diplomová práce

Martina André

Sociální práce a poradenství pro klienty využívající systém sociálních dávek

The social work and consultancy for clients making use of system of social benefits

Praha 2011

Vedoucí práce: PhDr. Michaela Vítečková, Ph.D.

Děkuji PhDr. Michaelle Vítečkové, Ph.D. za její odborné vedení a cenné poznatky při vypracování mé diplomové práce. Dále děkuji referentům sociálního odboru Úřadu městského obvodu a pracovnícím DSSP, kteří se zúčastnili výzkumu za ochotu a spolupráci při výzkumu.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Teplicích dne

Anotace

Diplomová práce se zabývá systémem sociálního zabezpečení v České republice. Teoretická část popisuje sociální politiku, její funkce, systém sociálního zabezpečení, poskytované dávky, osobnost sociálního pracovníka, včetně požadavků osobnostních, profesních a požadavků na vzdělání. Dále se zabývá charakteristikou klientů a možnostmi poradenství v sociální práci.

V empirické části jsou vyhodnoceny dotazníky vyplněné sociálními pracovníky. Otázky jsou zaměřeny na poskytované dávky, jejich význam při motivaci klientů pro další práci, dále na jejich spravedlivé rozdělení, poskytované poradenské služby a možnosti pedagogického působení.

Annotation

Graduation theses deal with social security system in the Czech republic. Theoretical part describes social policy and their functions, provide supplementary benefits, personality of social workers, their personality, professional and educational requirements. In next thesis deal with clients characteristic and possibility of social consulting.

The questionnaires of staff engaged in public services are analysed in the empirical part of the thesis. Individual questions are orientation on provided supplementary benefits, their motivation, fairness and provided social consulting and educational influencing.

Klíčová slova

Motivace, sociální dávky, sociální politika, sociální poradenství, sociální pracovník, systém sociálního zabezpečení.

Key words

Motivation, social benefits, social policy, social consulting, social worker, social security system.

Obsah

Obsah	7
1. Úvod.....	9
2. Teoretická část	11
2.1. Sociální politika	11
2.2. Systém sociálních dávek v ČR.....	14
2.2.1. Co to je sociální dávka	15
2.2.2. Druhy sociálních dávek	16
2.2.3. Příjemce dávky a společně posuzované osoby.....	19
2.2.4. Podmínky vzniku nároku na dávku	20
2.2.5. Životní minimum.....	25
2.2.6. Institut veřejné služby	26
2.2.7. Institut dobrovolnické služby	27
2.2.8. Možnost výdělečné činnosti u příjemců dávek	29
2.3. Referent sociálního odboru	29
2.3.1. Požadavky na vzdělání	30
Systém školení a dalšího vzdělávání	31
Zkouška odborné způsobilosti úředníka.....	31
2.3.2. Osobnostní předpoklady referenta	32
2.4. Sociální práce s klienty v systému pomoci v hmotné nouzi	37
2.4.1. Charakteristika klientů	38
2.4.3. Sociální práce s menšinami	39
2.4.4. Sociální práce se seniory	40
2.4.5. Sociální práce s nezaměstnanými klienty.....	40
2.4.6. Sociální práce se zdravotně znevýhodněnými klienty	41
2.4.7. Terénní šetření v domácnostech klientů.....	42
2.5. Specifika poradenství na sociálním odboru	43
2.5.1. Poradenství pro žadatele o sociální dávku	43
2.5.2. Poradenství pro příjemce dávky	44
2.5.3. Nejčastější problematika při řešení jednotlivých sociálních situací.....	44
2.5.4. Zvýhodnění nezaměstnaných před zaměstnanými	45
3. Empirická část.....	47
3.1. Metodologie výzkumu	47

3.2. Interpretace výsledků	49
3.3. Zhodnocení výsledků	58
4. Závěr	62
Seznam literatury	64
Seznam zkratek	67
Seznam grafů:	68
Seznam příloh:	69

1. Úvod

Jako téma diplomové práce jsem zvolila problematiku sociální práce a poradenství pro klienty využívající systém sociálních dávek. Toto téma jsem se rozhodla zpracovat z důvodu, že se s klienty využívajícími systém sociálních dávek denně setkávám při své práci referenta sociálního odboru a tato problematika je mi proto velmi blízká.

V oblasti sociální péče se profesně pohybuji již několik let. V předchozím období jsem působila jako sociální pracovnice oddělení sociálně právní ochrany dětí (dále jen OSPOD). Při působení na OSPODu jsem se v rámci své pracovní funkce zabývala zejména sociální prací s konkrétními rodinami včetně dohledu nad nimi. V současné době se jako referentka sociálního odboru zabývám poradenstvím obecně, nejen ve vztahu k rodinám s nezletilými dětmi a s tím související výplatou dávek „v *Systému hmotné nouze*“ (dále jen HN).

Ve srovnání s předchozí oblastí sociální práce, které jsem se věnovala, je možné říci, že tyto dvě oblasti jsou spolu úzce spojeny. Dávky HN nezřídka umožňují klientům mimo jiné naplňovat i podmínky péče o nezletilé děti a další členy rodiny v souladu s příslušnými právními předpisy.

Problematika sociálních dávek je v dnešní době velmi aktuálním tématem zejména s ohledem na reformní úsilí současné exekutivy České republiky. Vzhledem k aktuálnosti a rozsáhlosti tématu bych svou práci ráda rozšířila odborné povědomí o této problematice a přispěla tak rozšíření zájmu o toto téma na katedře Pedagogiky. Současně bych také touto prací ráda umožnila vhléd do této problematiky ostatním studentům a odborníkům v tomto oboru.

Cílem mé práce je tedy popsat a analyzovat současný systém sociálního zabezpečení, se zaměřením na dávky pomoci v hmotné nouzi. Dále pak poukázat na specifika sociální práce a poradenství poskytovaného klientům sociálního odboru, čímž bych ráda rozšířila povědomí o této problematice v kruzích odborné i laické pedagogické veřejnosti. Dále bych ráda upozornila také na možnosti pedagogického působení sociálních pracovníků na cílovou skupinu příjemců dávek pomoci v hmotné nouzi.

Teoretická část je věnována systému sociálních dávek v ČR, zejména se zaměřením na dávky pomoci v hmotné nouzi, dále je charakterizována pozice referenta sociálního odboru, sociální práce s klienty a specifika poradenství na sociálním odboru. Teoretická část je zakončena možnostmi pedagogického a výchovného působení státních úřadů na příjemce dávek.

Empirická část se zabývá výzkumem na sociálním odboru statutárního města Ústí nad Labem. Nejprve byl pomocí obsahové analýzy zdokumentován sociální odbor, tedy především charakteristika organizace, pracovníků a klientů. Dále byl výzkum zaměřen prostřednictvím výzkumné metody dotazníku na sociální pracovníce a jejich erudovaný názor na poskytování sociálních dávek. Dotazník je také orientovaný na celkovou motivaci a výchovně - vzdělávací funkci státních orgánů - orgánu pomoci v hmotné nouzi na příjemce těchto dávek. Pokud rodiče či opatrovníci neplní povinnosti zákonného zástupce a jejich potomci mají zjištěné záškoláctví, přicházejí o možnost být příjemcem dávky pomoci v hmotné nouzi a příspěvky, které jsou orgánem pomoci v hmotné nouzi poskytovány rodičům na zájmovou činnost jejich dětí, či náklady spojené s pořízením školních pomůcek a vybavení do školy.

Základními zjišťovanými skutečnostmi v této práci jsou odpovědi na otázky: zda je systém sociálních dávek dostatečně motivující pro klienta, aby měl snahu svou situaci zlepšit? Je systém sociálních dávek spravedlivý a určený pro všechny osoby, které se dostaly do těžké životní situace? Měl by být sociální pracovník dostatečně vzdělán v oboru a procházet cíleným systémem školení? Jaké jsou nejčastěji využívané sociální dávky klienty?

Při zpracování tématu vycházím nejen z odborné literatury, ať již monografií či odborných komentářů, ale také za zdrojů internetových a právních předpisů. Dalším zdrojem informací pro práci na tématu jsou i empirické poznatky získané od respondentů.

2. Teoretická část

2.1. Sociální politika

Sociální politika je součástí aktivit všech vyspělých států. Existují však rozdílné přístupy k této politice v jednotlivých zemích. Jsou dané historickým vývojem země i současnými sociálně-ekonomickými podmínkami. Sociální politika je součástí politického procesu, ve kterém se střetávají různé politologické, filozofické, náboženské a ekonomické teorie a spolu s nimi tradice způsobu života a kultura společnosti v tom nejširším slova smyslu. Sociální politika je součástí politiky každé vlády. Rozdíly však jsou v tom, jak se odlišná ideová orientace jednotlivých politických stran promítá do podoby sociální politiky.

V nejširším slova smyslu je sociální politika soubor nástrojů, metod, opatření směřujících k dosažení stanoveného cíle. Obecným cílem je dosažení sociální soudržnosti; tj. takové stability sociálních systémů, struktur a rolí, která není ohrožována nadměrným sociálním napětím. Cíle jsou výsledkem sociálního konsensu mezi jednotlivými společenskými vrstvami, sociálními partnery, mezi politickými stranami.

Sociální politika úzce souvisí s hospodářskou politikou. Jedná se zejména o oblast zaměstnanosti, včetně mzdové politiky a tu část sociálního zabezpečení, na které se podílejí zaměstnavatelé. Efektivní sociální politika podporuje úspěšnost hospodářské politiky. Současné však míra úspěšnosti hospodářské politiky limituje možnosti sociální politiky

V nejužším slova smyslu je sociální politika chápána jako sociální ochrana občanů, sociální zabezpečení.

Sociální politika je politikou primárně orientovanou k člověku, rozvoji a kultivaci jeho života, životních podmínek. Lze tedy říci, že každý člověk v naší republice je určitým způsobem angažován a ovlivňován sociálně politickým systémem a jeho opatřeními.

Základní funkce sociální politiky:¹

- **ochranná funkce** – jedná se o ochranu státu při již vzniklých sociálních událostech, kdy jednotlivec či sociální skupina jsou znevýhodněni vůči ostatním obyvatelům. Toto znevýhodnění může být v ekonomickém, kulturním, vzdělanostním či obecně sociálním smyslu. V praxi tato funkce umožňuje zmírnění

¹ KREBS, V. et al. *Sociální politika*, Praha, 2007, s. 53 -55.

nebo odstranění důsledků negativních sociálních událostí. Tato funkce je historicky nejstarší a tvoří tradiční, stabilní prvek sociální politiky.

- **rozdělovací a přerozdělovací (redistribuční) funkce** – tato funkce se zabývá nerovným postavením občanů na trhu a určuje podíl jednotlivců na společenském bohatství. Řeší tedy co, komu, jak a za jakých podmínek rozdělovat. Prvotní rozdělení na trhu je modifikováno prostřednictvím daní, transferů a také rozdělováním životních šancí (např. přístupu ke vzdělání). Efektu přerozdělení se dosahuje přímou podporou příjmu (dávky) nebo nepřímou (nastavením minimálních příjmových veličin, např. přijetím institutu minimální mzdy). Další způsob, jak lze dosáhnout efektu přerozdělení, je poskytování služeb. Tyto služby jsou pak bezplatné (bez přímé úhrady občanem) nebo dotované (cena za službu je pro občana nižší než odpovídá skutečným nákladům). Příkladem mohou být služby v zařízeních sociální péče.
- **stimulační funkce** – nebo také funkce *aktivizační* dominuje v moderních systémech sociální politiky. Spočívá v uplatnění takových nástrojů sociální politiky, které stimulují (aktivizují) občana k vlastnímu úsilí při řešení nepříznivé situace; zejména pak při předcházení událostem, které k nim vedou. Vhodně zvolená opatření sociální politiky mají přispět především ke zkvalitnění lidského potenciálu; např. prostřednictvím nástrojů vzdělávací politiky nebo aktivní politiky zaměstnanosti (např. občan jistě zvýší svoji šanci na trhu práce, pokud si bude zvyšovat svoji kvalifikaci, případně pokud se bude účastnit rekvalifikačního programu.). Sociální politika těmito opatřeními podporuje také všeobecnou hospodářskou prosperitu, neboť stimulací, vytvářením záchranných sociálních sítí a garancí základních sociálních jistot, tlumí sociální neklid, zabraňuje sociálním erupcím a přispívá ke stabilizaci společnosti.
- **preventivní funkce** - má za úkol předejít vzniku nepříznivé sociální situace, což je v současnosti chápáno jako závažnější a lepší řešení, než řešit nepříznivé dopady takovéto situace.

Principy sociální politiky jsou těsně spjaty s funkcemi sociální politiky:

- **princip solidarity** - odráží samu podstatu sociální politiky. V systémech sociální politiky je již tradičně zakotvena a společností přijímána (a vyžadována) solidarita mezigenerační (mezi těmi, kteří pracují, resp. pracovat mohou a starými občany), solidarita zaměstnaných s nezaměstnanými, zdravých s nemocnými, majetných se sociálně potřebnými, rodin bezdětných s rodinami s dětmi. Odlišnosti se v zemích projevují v tom, na jaké úrovni a s pomocí kterých subjektů je organizována (stát, obec, firma a další). Nejvyšší míru solidarity garantuje stát, když financuje dávky (služby) z prostředků daňových poplatníků.
- **princip univerzality** - *princip všeobecnosti* - rozšíření osobního rozsahu sociálního zabezpečení na všechny občany a zaručit jim v případě existenčního ohrožení a sociální potřebnosti určitou základní dávku
- **princip zásluhovosti** již svým názvem signalizuje, že od občana se očekává jisté přičinění; resp. že míra tohoto přičinění (nejčastěji délka odpracované doby, délka doby pojištění, výše výdělku) se promítne do výše dávky nebo do výše daňových výhod, pokud jsou v sociální politice zakomponovány a podobně (je běžné, že podmínkou pro výplatu starobního důchodu je určitý počet odpracovaných let a splněná délka doby pojištění.).
- **princip subsidiarity** - každý je povinen nejdříve pomoci sám sobě, nemá-li tuto možnost, musí mu pomoci rodina. Dostane-li se do obtíží rodina, volá na pomoc jiná společenství. Teprve na posledním místě je k pomoci vyzýván stát. Jeho povinností je primárně pečovat o vytvoření podmínek tak, aby si každý mohl pomoci vlastním přičiněním, a sám pomáhá až na posledním místě, jsou-li ostatní možnosti pomoci vyčerpány.
- **princip participace** – podílení se na životě lidí ve společnosti. V moderních systémech sociální politiky občan přestal být pasivním objektem a stal se aktivním subjektem. Participace občana na věcech veřejných vychází z podstaty demokracie.
- **princip sociální spravedlnosti** - za sociálně spravedlivé je v sociální politice považován takový postup, který je větší částí společnosti vnímán podle etických kritérií jako oprávněný.

Sociální politika využívá řadu nástrojů - právní řád, kolektivní vyjednávání, ekonomické nástroje (daně, dotace, příspěvky na pojistné), sociální programy (program státní politiky zaměstnanosti), nátlakové akce, dávky a služby.

2.2. Systém sociálních dávek v ČR

Od 90. let 20. století v České republice funguje v rámci sociálního zabezpečení obyvatel systém sociální ochrany založený na třech pilířích:

- **sociální pojištění** – řeší situace, na které se může občan dopředu připravit formou odložení části svého příjmu. Jedná se především o pojištění pro případ stáří a nemoci (tzv. důchodové a nemocenské pojištění). Sociální pojištění je moderní, preferovanou formou, která svědčí o sociální odpovědnosti občanů za svůj život.
- **státní sociální podpora** – řeší sociální situace, které jsou na základě společenského konsensu uznány jako okolnosti, kdy je stát ochoten občany podpořit. Dávky státní sociální podpory pomáhají zejména rodinám (případ mateřské dovolené, příspěvek na dítě, aj.).
- **sociální pomoc** – jedná se o nejjemnější síto, které má zachytit a poskytnout pomoc občanům ve vyhrocených sociálních situacích, kdy již nejsou sami schopni tuto situaci řešit. V tomto pilíři jsou subsystemy sociálních služeb, dávek sociální pomoci a sociálně právní ochrany. Sociální pomoc je financována ze státního rozpočtu, rozpočtu územně samosprávných celků.

Systém sociálních dávek je tak jedním z pilířů sociální péče o občany, kteří se ocitnou v životní situaci, kdy potřebují pomoc státu k zachování přijatelného sociálního statusu. Systém sociálních dávek v České republice prochází v současné době velkými změnami. Reformní úsilí na vládní úrovni nicméně vyvolává značnou nelibost občanů zejména těch, kteří využívají plně či částečně systému sociálních dávek, tj. občanů – klientů tohoto systému.

Tato nelibost se nicméně netýká pouze občanů v kategorii nezaměstnaných či sociálně slabých, ale i občanů se zdravotním postižením, seniorů či rodin s dětmi. Nesouhlasné názory zaznívají i z řad odborné a laické veřejnosti. Mezi hlavní námitky patří zejména to, že vládní reformy v této oblasti (sociální, důchodová, ale i zdravotní) nejsou dostatečně srozumitelně prezentovány. Nedostatek srozumitelně podávaných informací potom vede k tomu, že mnoho lidí zmíněné reformy částečně nebo zcela nechápe.

Vzhledem k této nedostatečné všeobecné znalosti termínů, které se týkají systému sociálních dávek, v následujících podkapitolách základní pojmy této oblasti nejprve definuji a vysvětlím.

2.2.1. Co to je sociální dávka

Pojem sociální dávky nebo také sociální podpory, lze definovat mnoha způsoby. Lze ji například charakterizovat jako státem organizovanou solidaritu mezi občany sloužící k překonání nepříznivých důsledků sociální události.² Další z možných definic praví: „Sociální dávka je vše, co řeší jednotlivé sociální situace osob, které se z nejrůznějších důvodů ocitají v situaci hmotné nouze, charakterizované nedostatkem finančních i věcných prostředků, které osoba, popřípadě společně posuzované osoby potřebují k zabezpečení základních životních podmínek, tj. podmínek nezbytných k uspokojení základních biologických, psychických a sociálních potřeb.“³

Lze tedy obecně konstatovat, že sociální podpora, popř. systém sociální podpory, je jakousi „záchrannou sítí“ fungující na principu solidarity pro případy, kdy se osoba dostane do sociálně nepříznivé situace, kterou není schopna sama vlastními silami kompenzovat.

Právně je systém státní sociální podpory zakotven zejména zákonem č. 117/1995 Sb. o státní sociální podpoře - dále jen zákon o sociální podpoře (část zákona je v příloze č. 2). Tento zákon staví zejména na principu, že životní úroveň má vycházet hlavně z pracovních příjmů a případné dávky nejsou náhradou těchto příjmů, ale pouze dočasnou pomocí při řešení nepříznivé sociální situace. Dále se pak drží principu hospodárnost a účelnosti vynaložených prostředků a ve stanovených případech také adresnosti poskytované podpory.

Můžeme tedy říci, že dávky jsou poskytovány zejména s ohledem na sociální situaci rodiny. Neplatí to však ve všech případech a nalezneme i dávky, které jsou poskytovány i bez této návaznosti. Jedná se například o tzv. porodné, kterým je rodičům jednorázově přispíváno na náklady spojené s narozením dítěte. Při splnění podmínek stanovených zákonem⁴ je rodičům plněno bez ohledu na jejich aktuální sociální situaci.⁵

² Státní sociální podpora. In *Wikipedie : Otevřená encyklopedie* [online], [cit. 2011-05-26].

³ PŘIB, J.; NIEDERLE P. et al. *Průvodce sociálními dávkami 2011*, Praha, 2011, s. 56.

⁴ § 44 zákona o sociální podpoře.

⁵ Státní sociální podpora. In *Wikipedie : Otevřená encyklopedie* [online], [cit. 2011-05-26].

2.2.2. Druhy sociálních dávek

V České republice existuje několik druhů sociálních dávek. Jedná se o dávky důchodového pojištění, dávky pojištění nemocenského, dávky státní sociální podpory, dávky pěstounské péče, dávky v oblasti sociální péče o těžce zdravotně postižené a pomoci v hmotné nouzi, dávky v oblasti poskytování sociálních služeb a v oblasti zaměstnanosti. Jedná se o poměrně rozvětvený a složitý systém dávek.⁶

Dávky státní sociální podpory představují ucelený systém pomoci, který je určen převážně rodinám s nezaopatřenými dětmi. Oprávněnými jsou zpravidla rodiče těchto dětí (popř. osoby, které jsou za ně pro tyto účely považovány) nebo přímo nezaopatřené děti. Některé dávky, např. příspěvek na bydlení, mohou být přiznány i jiným, než výše zmíněným, osobám.⁷

Jak již bylo výše zmíněno, část dávek je poskytována v závislosti na výši příjmu oprávněné osoby a společně s ní osob, které jsou pro to tyto účely posuzovány společně v daném období (posuzováno podle charakteru dávky buď čtvrtletně či ročně).

Mezi dávky takto posuzované patří přídavek na dítě, sociální příplatek a příplatek na bydlení, které se poskytují měsíčně jako opakující se dávky. V případě sociálního příplatku a příspěvku na bydlení má výše příjmu vliv nejen na samotný nárok na dávku, ale i na jeho výši.⁸ Dalšími dávkami jsou rodičovský příspěvek (jedna ze společensky nejvýznamnějších dávek vůbec), dávky pěstounské péče a porodné.

Velkou novelizací (nejen) v této oblasti znamenal zejména zákon č. 261/2007 Sb., o stabilizaci veřejných rozpočtů, který přinesl významné změny zejména o pohřebném. Pohřebné dle zákona náleží osobě, která vypravila pohřeb nezaopatřenému dítěti nebo osobě, která byla rodičem nezaopatřeného dítěte, a to za podmínky, že zemřelá osoba měla ke dni úmrtí trvalý pobyt na území ČR. Pohřebné tak již není vypláceno všem osobám bez rozdílu, ale jen výše uvedeným. Pro tento rok je tedy výše pohřebného, stejně tak jako nárok na volno v důsledku úmrtí blízkého člověka zachováno. Významným posunem byl rovněž vstup České republiky do Evropské unie, který znamenal vstup komunitárního práva do této oblasti.⁹

Jak jsem již výše zmínila, jednou z nejvýznamnějších poskytovaných dávek je rodičovský příspěvek. Na tuto dávku má nárok rodič, který osobně a celodenně pečuje o dítě do dvou, tří případně čtyř let, u dětí se zdravotním postižením dokonce až do patnácti let věku. Za rodiče,

⁶ PŘIB, J.; NIEDERLE P. et al. *Průvodce sociálními dávkami 2011*, Praha, 2011, s. 55.

⁷ KOL. AUTOR MPSV. et al. *Státní sociální podpora 2005*, Praha, 2005, s.10.

⁸ Od 1.1.2007 došlo k nové úpravě podmínek pro získání nároku na tyto dávky.

⁹ Od 1.5.2004 požívají právní normy Evropské unie, které je možné přímo aplikovat (tj. ukládají dostatečně přesně práva a povinnosti jednotlivcům) aplikační přednosti pře vnitrostátními, tzn. pokud česká právní úprava říká něco jiného než předpis Evropské unie, použije se přednostně Evropská úprava a úprava česká se dostane ke slovu pouze v bodech, které evropský předpis neupravuje.

pro účely vyplácení příspěvku, je brána i osoba, která má dítě v trvalé péči místo rodičů například osvojitel. Rodič pobírající rodičovský příspěvek může být výdělečně činný, ale na dobu této činnosti musí péči o dítě svěřit jiné dospělé osobě. Nárok na příspěvek nezaniká, pokud je dítě na omezenou dobu umístěno do zařízení pro děti v předškolním věku.¹⁰

Mezi další důležité dávky patří dávky pěstounské péče. Jsou celkem čtyři, z toho dvě opakující se (příspěvek na úhradu potřeb dítěte a odměna pěstouna) a dvě jednorázové (příspěvek na zakoupení motorového vozidla a příspěvek na převzetí dítěte). Systém dvou opakujících se dávek plně koresponduje s charakterem pěstounské péče, kdy je pěstounům poskytován jednak příspěvek na úhradu potřeb dítěte (tj. peníze pro dítě) a dále pak odměna pěstouna (peníze za výkon pěstounství pro pěstouna). Příspěvek na zakoupení motorového vozidla a převzetí dítěte jsou vypláceny pouze ve zvláštních případech a jednorázově ke stanovenému účelu.¹¹ Je zde důležité uvést, že dítě a pěstoun, na rozdíl od dítěte a rodiče, netvoří fakticky ekonomickou rodinou jednotku, což přirozeně nevylučuje případný vznik úzkých citových vztahů.

Dávka porodného je vyplácena ženám při porodu prvního živě narozeného dítěte za předpokladu, že rozhodný příjem rodiny nepřesahuje 2,4 násobek životního minima, přičemž dřívější právní úprava stanovila vznik nároku na porodné při každém porodu živého dítěte bez omezení příjmem rodiny. Nárok na porodné vzniká také při převzetí dítěte do trvalé péče nahrazující péči rodičů (např. osvojitelům). Jedná se o dávku jednorázovou.

Přídavek na dítě je dávka, kde příjem v rozhodném období ovlivňuje vznik nároku, ale již ne výši dávky, která je určována věkem dítěte. Nárok vznikne, pokud rozhodný příjem rodiny, shodně jako u porodného, nepřekročí 2,4 násobku životního minima a výše je odstupňována dle věku dítěte, na které je přídavek poskytován. Přídavek je přiznáván na dobu neurčitou, ale každoročně je potřeba prokázat splnění podmínek pro vznik nároku. Vyplácí se rodičům nezletilého dítěte, po dosažení plnoletosti pak samotnému dítěti.

Sociální příplatek spadá rovněž do kategorie dávek, u kterých o vzniku nároku rozhoduje výše příjmu. Výše příjmu ovšem také ovlivňuje i výši příplatku. Jedná se nicméně o dávku, s jejíž existencí v systému dávek se do budoucna nepočítá. Fakticky byl sociální příplatek zrušen a v období od 1. 1. 2011 nejdéle do 31. 12. 2012 bude dočasně poskytován pouze omezenému okruhu rodin s dětmi. Od 1. 1. 2011 se také, oproti dřívějšímu, významně změnil

¹⁰ PŘIB, J.; NIEDERLE P. et al. *Průvodce sociálními dávkami 2011*, Praha, 2011, s. 68.

¹¹ PŘIB, J.; NIEDERLE P. et al. *Průvodce sociálními dávkami 2011*, Praha, 2011, s. 72.

okruh rodin, kterým je poskytován. Zachován, byť dočasně zůstane pouze pro rodiny, které pečují o osobu zdravotně postiženou.¹²

Příspěvek na bydlení přispívá ke krytí nákladů na bydlení jednotlivcům či rodinám s nízkými příjmy. Má na něj nárok vlastník či nájemce bytu, pokud je v něm přihlášen k trvalému pobytu. Podmínkou vzniku nároku je, aby náklad na bydlení dosahovali stanoveného procenta z příjmů, a zároveň jsou nižší než zákonem stanovené „normativní náklady“. Náklady na bydlení potom zahrnují nejen nájemné, ale také platby za služby a energie. Posuzuje se čtvrtletně.¹³

„Dnem 1. 1. 2007 došlo k zásadní změně v právní úpravě dosud jednotného systému sociální péče. Dosavadní právní úprava vycházela ze zákona č. 100/1988 Sb. o sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů, který stanovil, že sociální péčí stát zajišťuje pomoc občanům, jejichž základní životní potřeby nejsou dostatečně zabezpečeny příjmy z výdělečné činnosti nebo z dávek důchodového nebo nemocenského pojištění, a dále občanům, kteří pomoc potřebují z důvodu věku, zdravotního stavu nebo kteří bez pomoci společnosti nemohou překonat obtížnou životní situaci a nebo nepříznivé životní poměry. Sociální péče se členila na systém dávek sociální péče a služeb sociální péče. Dávky sociální péče se členily na okruhy, a to na dávky určené rodinám s dětmi, zdravotně postiženým občanům, starým občanům, občanům, kteří potřebují zvláštní pomoc, a občanům společensky nepřizpůsobivým. Průlom v dosavadním systému sociální péče znamená přijetí jednak zákona č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů.“¹⁴ Dávky pomoci v hmotné nouzi jsou pro nás v tuto chvíli stěžejní. Jedná se zejména o příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a dávky mimořádné okamžité pomoci, které jsou rozděleny podle toho, na jaké mimořádné události jsou určeny.

Jak je z výše uvedeného a zmíněného zřejmé, systém sociálních dávek je rozvětvený a českou i evropskou legislativou hojně upravovaný. Uvedené charakteristiky jednotlivých dávek jsou tedy spíše informativního charakteru. Při práci s jednotlivými dávkami je potom třeba vždy zohlednit aktuální právní úpravu, která je v neustálém procesu vývoje.

¹² PŘIB, J.; NIEDERLE P. et al. *Průvodce sociálními dávkami 2011*, Praha, 2011, s. 64.

¹³ Čerpáno 30.5.2011 9.08, Měšec.cz, adresa: <http://www.mesec.cz/mzdy-a-duchod/socialni-podpora/socialni-davky/pruvodce/prispevek-na-bydleni/>

¹⁴ BŘEZSKÁ, N.; VRÁNOVÁ, L. *Dávky pomoci v hmotné nouzi*. Ostrava, 2008, 13-14 s.

2.2.3. Příjemce dávky a společně posuzované osoby

Stejně jako jednotlivé dávky je třeba charakterizovat a popsat i jejich příjemce. Jak již bylo v předchozí podkapitole nastíněno, u různých dávek jsou příjemci různí, nicméně i u takto odlišných subjektů můžeme najít, vedle specifik vlastních každé jednotlivé dávce, i společné charakteristiky.

Příjemce dávky lze charakterizovat jako osobu, které byla dávka přiznána. V tomto bodě je třeba upozornit, že příjemce dávky nemusí být totožný s osobou, které se dávka fyzicky vyplácí, např. pokud je příjemcem nezletilé dítě, je dávka zpravidla vyplácena zákonnému zástupci dítěte. Právní úprava také zná institut zvláštního příjemce dávky, kterého může ustanovit orgán pomoci v hmotné nouzi v případě, kdy by například výplatou dávky příjemci nebylo dosaženo účelu, ke kterému má dávka sloužit (např. udělení sankce za neplnění povinností zákonného zástupce, přechází výplaty na další zletilou osobu v domácnosti – pokud zde je a sankci nemá). Osoba, která má být ustanovena zvláštním příjemcem musí s tímto ustanovením souhlasit, souhlas příjemce je nutný pouze v případech, kdy tento není schopen dávku přijímat.¹⁵

Nejen osoba příjemce dávky je v mnoha případech pro její přiznání důležitá. Významnou roli zde hraje také institut osob společně posuzovaných. Jedná se o osoby, jejichž příjmy jsou posuzovány jako rozhodující, společně s příjmy žadatele o dávku, pro její přiznání. Okruh těchto osob je vymezen zejména v zákoně č. 110/2006 Sb. o životním a existenčním minimu (dále jen zákon o životním minimu). Společně posuzováni jsou rodiče a nezletilé děti, v některých případech děti zletilé (např. pokud užívají s rodiči byt a nejsou společně posuzovány s jinými osobami, odlišnými od rodičů), manželé a osoby, které spolu užívají byt a písemně neprohlásí, že spolu neuhrazují náklady.¹⁶

Existují také situace, za kterých je osoba společně posuzovaná vyňata z okruhu, například z důvodu pobytu ve vazbě či výkonu trestu, při dlouhodobém pobytu ve zdravotnickém zařízení, léčebně, domově pro seniory a jiných zařízení, apod.¹⁷ Lze tedy s jistou mírou zobecnění konstatovat, že osoby společně posuzované jsou zpravidla osoby blízké osobě žadatele žijící s ním ve společné domácnosti.

¹⁵ BŘEZSKÁ, N.; VRÁNOVÁ, L. *Dávky pomoci v hmotné nouzi*. Ostrava, 2008, 86 s.

¹⁶ § 115 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁷ BŘEZSKÁ, N.; VRÁNOVÁ, L. *Dávky pomoci v hmotné nouzi*. Ostrava, 2008, s. 27.

2.2.4. Podmínky vzniku nároku na dávku

Podmínky vzniku nároku jsou různé s ohledem na to, o kterou dávku se jedná a jaký je její charakter. Obecně lze říci, že podmínkou vzniku nároku na dávku je určitá obtížná sociální situace osoby, která se o dávku uchází, a dávka má této osobě do určité míry pomoci tuto nastalou situaci řešit či kompenzovat. Konkrétní podmínky se pak liší podle jednotlivých dávek.

Častou podmínkou pro získání nároku na dávku je nepřekročení určitého násobku životního minima (např. pro získání porodného či sociálního příplatku). Mezi další podmínky patří například nastání objektivních událostí, jako např. dosažení určitého věku (odstupňovaná odměna pěstouna pro dítě určitého věku), narození živého dítěte, atd. Jednotlivé podmínky se ve většině případů nevyskytují osamoceně, ale pro získání dávky je nutné zpravidla splnit podmínek několik.

Podmínkou vzniku nároku na získání rodičovského příspěvku je celodenní řádná péče o nejmladší dítě v rodině do věku dva, tři či čtyři roky (dle zvolené varianty rodičovské dovolené). Péče musí být zásadně poskytována po celý kalendářní měsíc, ale jsou stanoveny i výjimky, kdy je příspěvek poskytnut, i když nebyl „odpečován“ celý měsíc. Podmínky zůstávají splněny i v případě, že rodič je v období rodičovské dovolené výdělečně činný, za předpokladu, že zajistí po tu dobu péči o dítě jinou zletilou osobou. Také v případě omezeného umístění dítěte do předškolního zařízení, zůstávají podmínky splněny.¹⁸

Skupina dávek pěstounské péče, která zahrnuje několik jednotlivých dávek, požaduje pro jednotlivé dávky splnění různých podmínek. Například u příspěvku na úhradu potřeb dítěte má nárok na dávku dítě v pěstounské péči nejdéle do 26 let věku, jde-li o dítě nezaopatřené. Naopak odměna pěstouna náleží pěstounovi, který má dítě svěřeno do pěstounské péče. Podmínky na dávku splňuje také osoba budoucího pěstouna, který o dítě pečuje před rozhodnutím o svěřením do pěstounské péče. Podmínkou nároku na příspěvek při převzetí dítěte je potom faktické převzetí dítěte do péče. U příspěvku na zakoupení motorového vozidla je potom podmínkou péče alespoň o čtyři „pěstounské děti“ a nákup či celková oprava vozidla. Dále je pěstoun povinen vozidlo využívat k výkonu pěstounských povinností pět let, pokud tomu bez závažného důvodu nedostojí, je povinen poměrnou část příspěvku vrátit.

První podmínkou pro získání nároku na porodné je rozhodný příjem rodiny nepřevyšující 2,4 násobku životního minima, další pak narození prvního živého dítěte matky (v případě úmrtí matky při porodu má nárok na vyplacení porodného, při splnění ostatních podmínek,

¹⁸ PŘIB, J.; NIEDERLE P. et al. *Průvodce sociálními dávkami 2011*, Praha, 2011, s. 68 - 69.

otec dítěte) nebo převzetí dítěte do trvalé péče. Na porodné má tedy v případě osvojení nárok při převzetí dítěte osvojitelka, nikoliv rodička, která se dítěte vzdala. Nárok na přídavek na dítě je také podmíněn nepřesáhnutím rozhodného příjmu rodiny v daném období 2,4 násobkem životního minima.

Sociální příplatek je naproti tomu ovlivněn nejen výší rozhodného příjmu rodiny, ale i tím zda rodina pečuje o osobu zdravotně postiženou. Podmínkou získání příspěvku na bydlení je vlastnictví či nájem bytu a dosažení nákladů na bydlení určitého procenta rozhodného příjmu rodiny, tato částka zároveň nesmí přesahovat zákonem stanovenou hranici. Podmínky pro získání nároku na dávku musí být splněny kumulativně.¹⁹

Podmínkou pro získání řady dávek je nepřesázení určitého násobku životního minima tzv. *rozhodným příjmem rodiny*. Posuzování příjmu je upraveno zákonem o životním minimu, který stanoví, jakým způsobem se zjišťuje, zda osoby dosahují příjmem životního minima či jeho určeného násobku. Zjišťují se příjmy osoby, popř. všech osob společně posuzovaných, zpravidla za období 3 kalendářních měsíců předcházejících měsíci, ve kterém byla žádost o dávku uplatněna.

Zákon o životním minimu určuje, které příjmy jsou pro tyto účely započitatelné a které nikoliv. Mezi započitatelné příjmy se řadí zejména příjmy z výdělečné činnosti (ať již ze závislé činnosti, či samostatně výdělečné činnosti), dávky sociální podpory, důchodového pojištění, výživné, podpora v nezaměstnanosti, ad. Nezapočítávají se například zvláštní příspěvek k důchodu pro účastníky odboje nebo dávky sociální péče poskytované vzhledem ke zdravotnímu stavu.²⁰ Samotné zjištění, zda osoba dosahuje či nedosahuje částky životního minima, se provádí porovnáním úhrnu započitatelných příjmů s částkou životního minima stanovenou v daném období právním předpisem.²¹

Pro potřeby nastínění systému dávek pomoci v hmotné nouzi mi připadá velmi podstatné uvést § 2 a 3, které nám přímo vymezují kdo je, a není osobou v hmotné nouzi. V části § 3 písm. zejména písm. e) který nám právě ukazuje pedagogické hledisko státních orgánů na rodiče – zákonné zástupce nezl. dětí. Pokud je rodičům odborem kontroly – komisí přestupků zjištěna sankce za záškoláctví jejich dětí, rodiče dostávají od správního orgánu sankci za neplnění povinností zák. zástupce a nejsou po dobu 3 měsíců osobami v hmotné nouzi. Referent sociálního odboru zahajuje s klienty správní řízení (vzor v příloze č. 8). V častých

¹⁹ PŘIB, J.; NIEDERLE P. et al. *Průvodce sociálními dávkami 2011*, Praha, 2011, s. 65.

²⁰ Ustanovení § 86 zákona č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení ve znění pozdějších předpisů a ustanovení vyhlášky č. 182/1991 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

²¹ BŘEZSKÁ, N.; VRÁNOVÁ, L. *Dávky pomoci v hmotné nouzi*. Ostrava, 2008, s. 30.

případech rodina přijde o příspěvek na živobytí a díky tomu, že upozornění na rodiče přicházejí s měsíčním zpožděním, vznikají na dávkách pomoci v hmotné nouzi přeplatky, které příjemci dávky pomoci v hmotné nouzi mají povinnost vrátet. Většinou se tak děje, až mají znovu nárok na dávku.

Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi

„§ 2

Hmotná nouze

(1) Pro účely posuzování stavu hmotné nouze se příjmy a sociální a majetkové poměry osoby, která žádá o dávku, posuzují společně s příjmy a sociálními a majetkovými poměry dalších osob. Okruh těchto společně posuzovaných osob se posuzuje podle zákona o životním a existenčním minimu²), pokud tento zákon nestanoví jinak.

(2) Osoba se nachází v hmotné nouzi, není-li dále stanoveno jinak, jestliže její příjem a příjem společně posuzovaných osob

a) po odečtení přiměřených nákladů na bydlení (§9 odst. 2) nedosahuje částky živobytí (§24), přičemž si nemůže tento příjem zvýšit vzhledem ke svému věku, zdravotnímu stavu nebo z jiných vážných důvodů vlastním přičiněním a zabezpečení jejích základních životních podmínek je tak vážně ohroženo, nebo

b) dosahuje sám nebo spolu s příspěvkem na živobytí podle §4 odst. 1 písm. a) částek živobytí, ale nepostačuje k zabezpečení odůvodněných nákladů na bydlení (§34) a služby s bydlením bezprostředně spojené (dále jen "odůvodněné náklady na bydlení").

(3) Osoba se považuje za osobu v hmotné nouzi též, jestliže nesplňuje podmínky uvedené v odstavci 2, avšak s přihlédnutím k jejím příjmům, celkovým sociálním a majetkovým poměrům jí hrozí vážná újma na zdraví.

(4) Za osobu v hmotné nouzi může orgán pomoci v hmotné nouzi považovat též osobu, kterou postihne vážná mimořádná událost a její celkové sociální a majetkové poměry jsou takové, že jí neumožňují překonat nepříznivou situaci vlastními silami; vážnou mimořádnou událostí se rozumí zejména živelní pohroma (například povodeň, vichřice a vyšší stupně větrné pohromy, zemětřesení), požár nebo jiná destruktivní událost, ekologická nebo průmyslová havárie.

(5) Za osobu v hmotné nouzi může orgán pomoci v hmotné nouzi považovat též osobu, která nemá vzhledem k příjmům a celkovým sociálním a majetkovým poměrům dostatečné prostředky

a) k úhradě nezbytného jednorázového výdaje, spojeného zejména se zaplacením správního poplatku při prokázání ztráty osobních dokladů, při vydání duplikátu rodného listu nebo dokladů potřebných k přijetí do zaměstnání, s úhradou jízdného v případě ztráty peněžních prostředků, a v případě nezbytné potřeby s úhradou noclehu, nebo

b) na úhradu nákladů spojených s pořízením nebo opravou nezbytných základních předmětů dlouhodobé potřeby a na základní vybavení domácnosti a odůvodněných nákladů souvisejících se vzděláním nebo zájmovou činností nezaopatřeného dítěte.

(6) Za osobu v hmotné nouzi může orgán pomoci v hmotné nouzi považovat též osobu, která v daném čase, s ohledem na neuspokojivé sociální zázemí a nedostatek finančních prostředků nemůže úspěšně řešit svoji situaci a je ohrožena sociálním vyloučením, jestliže zejména

a) je propuštěna z výkonu vazby nebo z výkonu trestu odnětí svobody, nebo

b) je po ukončení léčby chorobných závislostí propuštěna ze zdravotnického zařízení, psychiatrické léčebny nebo léčebného zařízení pro chorobné závislosti, nebo

c) je propuštěna ze školského zařízení pro výkon ústavní či ochranné výchovy nebo z pěstounské péče po dosažení zletilosti, respektive v 19 letech, nebo

d) nemá uspokojivě naplněny životně důležité potřeby vzhledem k tomu, že je osobou bez přístřeší, nebo

e) je osobou, jejíž práva a zájmy jsou ohroženy trestnou činností jiné osoby.

§ 3

Osoba, která není v hmotné nouzi

(1) Nestanoví-li tento zákon jinak, osobou v hmotné nouzi není osoba, která

- a) není v pracovním nebo obdobném vztahu ani nevykonává samostatnou výdělečnou činnost a není vedena v evidenci uchazečů o zaměstnání, s výjimkou osob uvedených v §11 odst. 3,
- b) je vedena v evidenci uchazečů o zaměstnání a bez vážných důvodů odmítla vykonávat krátkodobé zaměstnání³⁾ nebo účastnit se v cíleném programu k řešení zaměstnanosti⁴⁾, a to po dobu 3 kalendářních měsíců následujících po měsíci, ve kterém došlo k odmítnutí,
- c) prokazatelně neprojevuje dostatečnou snahu zvýšit si příjem vlastním přičiněním (§11),
- d) je osobou samostatně výdělečně činnou nebo spolupracující osobou a její příjem po odečtení přiměřených nákladů na bydlení nedosahuje částky živobytí proto, že se nepřihlásila k nemocenskému pojištění, a proto nemá dávky z tohoto pojištění,
- e) je osobou, které byla za neplnění povinností zákonného zástupce dítěte spojených s řádným plněním povinné školní docházky uložena sankce podle zvláštního právního předpisu⁵⁾, a to po dobu 3 měsíců ode dne nabytí právní moci rozhodnutí o uložení sankce,
- f) nastoupila výkon trestu odnětí svobody nebo byla vzata do vazby a tato skutečnost trvala po celý kalendářní měsíc,
- g) je osobou, jíž se podle zvláštního právního předpisu^{5a)} poskytují pobytové sociální služby v domově pro osoby se zdravotním postižením, domově pro seniory, domově se zvláštním režimem nebo v chráněném bydlení,
- h) je osobou, jíž se podle zvláštního právního předpisu^{5b)} poskytují pobytové sociální služby ve zdravotnickém zařízení ústavní péče déle než 3 kalendářní měsíce,
- i) je osobou, jíž se poskytuje ústavní péče v psychiatrické léčebně nebo v léčebně pro dlouhodobě nemocné déle než 3 kalendářní měsíce, nebo
- j) je osobou, které podle zvláštního právního předpisu^{5c)} nevznikl nárok na nemocenské proto, že si úmyslně přivodila pracovní neschopnost, nebo jí vznikla pracovní neschopnost zaviněnou účastí ve rvačce, bezprostředním následkem opilosti nebo užití omamných prostředků anebo při spáchání úmyslného trestného činu, a proto jí nemocenské nenáleží nebo náleží ve snížené výši.

(2) Je-li osoba uvedená v odstavci 1 písm. a) až e) osobou společně posuzovanou podle §2 odst. 1, posuzuje se pro účely zjištění nároku na dávku společně, při stanovení výše dávky se však k této osobě nepřihlíží.

(3) Orgán pomoci v hmotné nouzi může v odůvodněných případech určit, že osobu uvedenou v odstavci 1 písm. a) až e) a písm. h) až j) bude považovat za osobu v hmotné nouzi.

(4) Orgán pomoci v hmotné nouzi může v odůvodněných případech určit, že osobou v hmotné nouzi není osoba, jejíž celkové sociální a majetkové poměry jsou takové, že jí mohou i po úhradě odůvodněných nákladů na bydlení zaručit dostatečné zajištění její výživy a ostatních základních osobních potřeb a toto zajištění lze na ní spravedlivě žádat.²²

S klienty je v rámci sociální práce každý měsíc intenzivně pracováno, tzn., že po příchodu na úřad je s nimi každý měsíc (v případě splnění podmínek nároku na dávku pomoci v hmotné nouzi) sepisován protokol (vzor uvedený v příloze č. 5), dále odevzdávají ASZ – aktivní snahu hledání zaměstnání (také uvedený vzor v příloze č. 4), pokud mají zohledňovány náklady na domácnost, dále musí dokládat úhradu nájmu, el. energie a plynu za předcházející měsíc, toto vše jsou povinnosti, které klienti musí plnit, pokud chtějí pobírat dávky pomoci v hmotné nouzi.

2.2.5. Životní minimum

Institut životního minima zakotvuje již výše zmíněný zákon o životním minimu. Lze jej charakterizovat jako: „*společensky uznanou minimální hranicí příjmu, pod níž nastává stav hmotné nouze.*“²³ Představuje finanční částku nezbytnou pro zajištění výživy a nezbytných potřeb, ale nezahrnuje náklady na bydlení.

Jak vyplývá již dřívějších kapitol, je využíváno jako ukazatel nároku na některé sociální dávky. Dále se využívá při v systému hmotného zabezpečení uchazečů o zaměstnání, pro stanovení maximálního výdělku v souběhu se starobním důchodem, nebo při stanovení výživného, atd.

Výše životního minima se liší podle toho, zda se jedná o životní minimum pro jednotlivce či domácnost, kdy významnou roli hraje struktura domácnosti, tj. kolik je v domácnosti

²² *Výplata.cz* [online]. 1998 – 2011 [cit. 2011-11-30]. Z111/2006sb. - Zákon o pomoci v hmotné nouzi. Dostupné z WWW: <<http://www.vyplata.cz/zakony/z111-2006sb.php>>.

²³ *Měšec* [online]. 1998 [cit. 2011-06-01]. Životní minimum.

dospělých osob, kolik dětí a v jakém věku, zda zaopatřených či nezaopatřených, studujících či nikoliv, apod. Výši životního minima pro konkrétní domácnost je možné zjistit z právní úpravy, ale například i na četných internetových aplikacích, kde je možné si minimum zdarma vypočítat (tzv. kalkulačky).²⁴

Zákon o životním minimu operuje také s institutem existenčního minima, které je nižší než životní minimum a bylo zavedeno pro dospělé osoby v hmotné nouzi z důvodu větší motivace. Pro srovnání: v současné době činí životní minimum pro jednotlivce 3126 Kč, existenční pak 2020 Kč měsíčně. Nelze jej však užít např. u nezaopatřeného dítěte, poživatele starobního důchodu, či osoby invalidní ve třetím stupni.²⁵

2.2.6. Institut veřejné služby

Veřejná služba je institut, v rámci kterého nabízí zpravidla obec dlouhodobě nezaměstnaným. Je upravena v ustanovení § 18 a zákona č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o hmotné nouzi).

V rámci veřejné služby je vykonávána hlavně činnost v zájmu obce, například péče o veřejná prostranství, sezónní práce, úklid ulic ad. Nabídka těchto prací je určena převážně dlouhodobě nezaměstnaným (déle než šest měsíců bez zaměstnání) a osobám v hmotné nouzi. Pomáhá jim v období nezaměstnanosti udržet si pracovní návyky, jejichž ztráta může významně zkomplikovat další hledání zaměstnání a případný nástup do práce. Veřejná služba je tedy prospěšná nejenom pro samotnou obec, která činnosti nabízí, ale i pro toho, který ji vykonává.²⁶

Při výkonu veřejné služby se mezi obcí a osobou, která ji vykonává, uzavírá smlouva v písemné formě, která se řídí pracovně právními předpisy. Povinností obce je uzavřít pojistnou smlouvu kryjící odpovědnost za škodu na majetku nebo na zdraví, kterou by mohla osoba způsobit, případně, která by mohla být způsobena jí. Osoba, která službu vykonává, odpovídá pouze za škodu, kterou by způsobila úmyslně.²⁷ Na úhradu pojistného může obec dostat od Ministerstva práce a sociálních věcí obdržet dotaci. V souvislosti se zavedením tohoto institutu ukládá zákon nové administrativní povinnosti jak orgánům pomoci v hmotné nouzi tak samotným obcím. Nechává proto na v obcích, zda službu budou organizovat.²⁸

²⁴ *Měšec* [online]. 1998 [cit. 2011-06-01]. Životní minimum.

²⁵ Ministerstvo práce a sociálních věcí, adresa: <http://www.mpsv.cz/cs/3213>

²⁶ *Wikipedie* [online]. 2010 [cit. 2011-06-01]. Veřejná služba.

²⁷ Ustanovení § 18a odst. 2 zákona o hmotné nouzi.

²⁸ PŘIB, J.; NIEDERLE P. et al. *Průvodce sociálními dávkami 2011*, Praha, 2011, s. 107 - 108.

I zde je možné spatřovat pedagogické působení, zejména klienti neztrácejí pracovní návyky, v určitou dobu musí vstát do „zaměstnání“, plnit pracovní povinnosti, dodržovat pracovní dobu, povinné přestávky.

2.1.7. Institut dobrovolnické služby

„Dobrovolník je člověk, který bez nároku na finanční odměnu poskytuje svůj čas, energii, vědomosti a dovednosti ve prospěch ostatních lidí, či společnosti.“²⁹ Dobrovolnictví je činností, která provází lidstvo odnepaměti, každý je v určitých situacích v životě dobrovolník, dobrovolnictví v tomto případě je ovšem oficiální činností, při níž jsou na dobrovolníka kladeny stejné nároky jako na placeného zaměstnance – je vyžadována spolehlivost, pravidelnost.

- Veřejně prospěšné dobrovolnictví – partnerem dobrovolníka je organizace, která nabízí příležitost k dobrovolné činnosti – neziskové společnosti – pro jednorázové akce, nebo dlouhodobou spolupráci
- Dobrovolnická organizace – organizuje dobrovolné činnosti – Česká národní agentura Mládež, INEX, VOLONTÉ
- Dobrovolné organizace – jejich činnost je postavena na dobrovolnících – DUHA, YMCA, Junák

Druhy dobrovolnictví:³⁰

- **komunitní (evropský) model dobrovolnictví** – na základě společných zájmů se dobrovolníci sdružují v přirozeném prostředí (církevní, dětská, sportovní organizace). Z některých komunit se stávají i profesionální dobrovolnická centra – nosnou silou jsou přátelské vztahy.

- **manažerský (americký) model dobrovolnictví** – s dobrovolníky pracují profesionální dobrovolnická centra, která i sama vyhledávají altruisticky zaměřené občany a nabízejí jim dobrovolnictví v řadě činností i organizací. Centrum je postaveno na profesionálech v pomáhající profesi.

²⁹ TOŠNER, J.; SOZANSKÁ, O. *Dobrovolníci a metodika práce s nimi v organizacích*, Praha, 2002, s. 35.

³⁰ TOŠNER, J.; SOZANSKÁ, O. *Dobrovolníci a metodika práce s nimi v organizacích*, Praha, 2002, s. 38 - 40.

V ČR se objevují oba typy:³¹

- **dobrovolnictví zdola nahoru** – neformální skupina přátel, která se postupně změní přes neformální skupinu až k registrované neziskové organizaci – pozitivní – spontánní nadšení pomáhá překonávat obtíže, problémy mohou nastat při potřebě profesionálního řízení.
- **dobrovolnictví zvenčí dovnitř** – strukturovaná organizace v níž pracují profesionálové a sama se rozhoduje, zda bude spolupracovat s dobrovolníky a jak bude dobrovolnictví organizovat – DD, USP, pozitivní – profesionální zázemí organizace, problémem – přijetí stávajícími zaměstnanci – strach, že jim uvidí pod pokličku, seberou práci apod.

Dobrovolnická služba je forma dobrovolnictví podporovaná státem a upravená zákonem č. 198/2002 Sb., o dobrovolnické službě a o změně některých zákonů (dále jen zákon o dobrovolnické službě). Tento zákon stanoví, za jakých podmínek stát podporuje dobrovolnickou službu, a podmínky dobrovolníků vykonávajících bez nároku na odměnu tuto službu. Zákon upravuje mimo jiné postavení dobrovolníka, jeho přípravu a výkon dobrovolnické činnosti. Zákon upravuje pouze podmínky pro státem podporované dobrovolnictví s možností státní podpory. Nevylučuje však jiné formy dobrovolnictví.³² Poučení o státní dobrovolnické službě je přílohou č. 3.

Tato služba se od jiných typů dobrovolnictví liší především vztahem dobrovolníka a organizace, která dobrovolnickou službu organizuje. Dlouhodobá dobrovolnická práce je brána jako práce, kterou lze započítat pro účely důchodového pojištění s možností získání státní sociální podpory.³³

Osobně se domnívám, že právě v institutu dobrovolnické služby lze spatřovat určitou alternativu k institutu veřejné služby v tom směru, že může pomoci dlouhodobě nezaměstnaným k udržení pracovních návyků a udržení určité sociální integrity.

³¹ TOŠNER, J.; SOZANSKÁ, O. *Dobrovolníci a metodika práce s nimi v organizacích*, Praha, 2002, s. 38 - 39.

³² NICM [online]. 2008 [cit. 2011-06-02]. Charakteristika dobrovolnické služby.

³³ NICM [online]. 2008 [cit. 2011-06-02]. Zákon o dobrovolnické službě.

2.2.8. Možnost výdělečné činnosti u příjemců dávek

Posouzení nároku na některou sociální dávku a její případné vyplácení není jedinou formou pomoci lidem v hmotné nouzi, o kterou se orgán sociální pomoci snaží. Zabývá se také posouzením možnosti či nemožnosti zvýšení zjištěného příjmu.

Zákon upravuje tři možnosti zvýšení příjmu vlastními silami: zvýšení příjmu vlastní prací, zvýšení příjmu řádným uplatněním nároků a pohledávek a zvýšení příjmu prodejem nebo jiným využitím majetku. Orgán sociální podpory tyto možnosti zjišťuje jak vlastním přičiněním, tak na základě podkladů, které jsou předloženy společně s žádostí o dávku.

Při posouzení, zda zde možnost zvýšení příjmu je či není možná, musí orgán sociální pomoci brát ohled na to, jestli zde neexistuje omezení např. věkem (např. po nezaopatřeném dítěti či starém člověku není možné požadovat výkon práce), zdravotním stavem, který se posuzuje na základě vyšetření příslušného posudkového lékaře správy sociálního zabezpečení, nebo neexistují-li jiné závažné důvody (příkladem může být situace, kdy matka nezletilého dítěte nemůže z objektivních příčin žádat výživné na dítě od jeho otce). Tyto okolnosti je třeba pečlivě posuzovat a hodnotit v souvislosti se samostatnou snahou žadatele o zvýšení příjmu.³⁴

2.3. Referent sociálního odboru

Při uveřejňování na úřední desce např. Magistrátů nebo Úřadů městských obvodů jsou požadavky nejčastěji takové (uvedené požadavky nejsou dané, jsou zde uvedeny pouze pro představu o výše specifikované profesi):

- Státní občanství ČR nebo cizí státní občan s trvalým pobytem v ČR
- Trvalý pobyt v ČR
- Způsobilost k právním úkonům
- Dosažení věku 18-ti let
- Bezúhonnost
- Znalost jednacního jazyka
- Ukončené SŠ nebo VOŠ vzdělání sociálního zaměření
- Praxe ve státní správě nebo samosprávě výhodou

³⁴ PŘIB, J.; NIEDERLE P. et al. *Průvodce sociálními dávkami 2011*, Praha, 2011, s. 97.

- Dovednost pracovat na PC
- Komunikativní schopnost
- Schopnost empatie

Náplní práce referenta sociálního odboru je v první řadě vedení agendy ze systému dávek v hmotné nouzi, mezi které řadíme příspěvky na živobytí, doplatky na bydlení, dále mimořádná okamžitá pomoc v důsledku vážné újmy na zdraví, mimořádná okamžitá pomoc v důsledku vážné mimořádné události, mimořádná okamžitá pomoc k úhradě nezbytného jednorázového výdaje, dále mimořádná okamžitá pomoc na úhradu nákladů spojených s pořízením nezbytných základních předmětů dlouhodobé potřeby a na základní vybavení domácnosti a odůvodněné náklady související se vzděláním nebo zájmovou činností nezaopatřeného dítěte.

Vedení těchto agend by nebylo možné bez znalosti a úkonů správního řízení a správního řádu. K tomuto je důležité se pravidelně seznamovat a řídit se platnými právními předpisy, jejich novelizací a prováděcími vyhláškami a při rozhodování aplikovat princip správního uvážení. Jmenovitě se jedná o tyto činnosti: přijímání a vyřizování žádostí občanů o dávky ze systému hmotné nouze, rozhodování o těchto dávkách, vydávání rozhodnutí v souladu s platnými právními normami, zejména správním řádem. K objektivnímu zjištění skutečností uvedených v žádostech a podáních je třeba provádět šetření v domácnostech žadatelů, tuto činnost provádí referent sociálního odboru i v případě dožádání jiných orgánů. Na základě zjištěných skutečností a v případě potřeby spolupracuje s dalšími orgány a organizacemi. Samostatnou kapitolu tvoří dožádání státních orgánů, zejména Policie České republiky, soudů a zdravotnických zařízení, neboť někteří zaměstnanci – žadatelé z těchto institucí nevládají elektronické podání těchto žádostí, zejména datových zpráv, což značně protahuje vyřízení těchto žádostí. O vydání správních rozhodnutí vede referent statistiku, stejně tak evidenci občanů v hmotné nouzi, spisovou dokumentaci a dokumentaci čerpání finančních prostředků. Rovněž provádí depistáž občanů v hmotné nouzi a poskytuje jim sociálně-právní pomoc. Výše uvedený výčet činností však není taxativní, neboť dále provádí další úkoly a úkony uložené vedoucím sociálního odboru nebo jeho nadřízenými.

2.3.1. Požadavky na vzdělání

Referent sociálního odboru by měl být vzdělán v oboru sociální práce. V současné době je minimální stupeň vzdělání při přijímání na sociální odbor vyšší odborné vzdělání sociálního

zaměření, případně vysokoškolské vzdělání v oboru sociální práce. Používám příklad ze své praxe, když jsem byla přijímána na úřad já. Samozřejmě zde pracují i sociální pracovníci, které nemají splněny podmínky vzdělání min. stupeň VOŠ, ale naplňují požadavky na vzdělání svým věkem nebo praxí v oboru.

System školení a dalšího vzdělávání

Referent sociálního odboru musí procházet systémem školení a dalšího vzdělávání, děje se tak zejména kdykoliv je změna v zákoně, kterým se referent řídí příp. novým metodickým postupem příp. doporučeným postupem vydaným nadřízeným správním orgánem.

Zkouška odborné způsobilosti úředníka

Základní předpoklady podle § 4 zákona č. 312/2002 Sb. O úřednících územních samosprávních celků

Jako většina referentů jsem i já musela projít zkouškou odborné způsobilosti úředníka, která se koná ve vzdělávacím středisku v Benešově a je pořádána ministerstvem vnitra, odborem rozvoje lidských zdrojů ve veřejné správě. Tuto zkoušku musejí absolvovat ti, u kterých je předepsána v zákoně pro danou pracovní pozici na úřadě. Po absolvování celého systému školení – obecné části a zvláštní části a následném úspěšném složení zkoušek obdrží úředník osvědčení o kvalifikaci o zvláštní odborné způsobilosti – obecné části a zvláštní části pro správní činnost. Pokud tuto zkoušku úředník neabsolvuje, není způsobilý pracovat na svém odboru.

Jako úředníka definuje § 2 odst. 4 zákona č. 312/2002 Sb. zaměstnanec územního samosprávného celku podílejícího se na výkonu správních činností zařazeného do obecního úřadu, do městského úřadu, do magistrátu statutárního města nebo do magistrátu územně členěného statutárního města, do úřadu městského obvodu nebo úřadu městské části územně členěného statutárního města, do krajského úřadu, do Magistrátu hlavního města Prahy nebo do úřadu městské části hlavního města Prahy. „Zaměstnancem“ je osoba, která je v pracovním poměru k obci. Podle § 1 odst. 1 zákona upravuje tento zákon „pracovní poměr úředníků“. Z toho plyne, že se zákon nevztahuje na osoby, které mají s obcí uzavřenou některou z dohod o pracích konaných mimo pracovní poměr, tzn. dohodu o provedení práce nebo dohodu o pracovní činnosti (§ 232 a násl. zákoníku práce), byť by tyto osoby vykonávaly nebo se podílely na výkonu správních činností. Územními samosprávnými celky jsou podle § 2 odst.

1 obec a kraj a pro účely zákona též hlavní město Praha, město, statutární město a městská část hlavního města Prahy. Dalším kritériem pro určení toho, zda je daná osoba úředníkem a zda se tedy na ni tento zákon vztahuje či nikoliv, je právě „*podíl na výkonu správních činností*“. Pojem „*správní činnosti*“ definuje zákon v § 2 odst. 3. Správními činnostmi se pro účely zákona rozumí plnění úkolů v samostatné nebo přenesené působnosti územního samosprávného celku podle zvláštních právních předpisů. Pro určení okruhu osob, na které se zákon vztahuje (úředníků) je rozhodující především slovní spojení „*plnění úkolů v samostatné nebo přenesené působnosti*“. Podle § 7 odst. 1 zákona o obcích (ve znění účinném od 1.1.2003) obec spravuje své záležitosti samostatně, podle jeho § 35 odst. 1 do samostatné působnosti obce patří záležitosti, které jsou v zájmu obce a občanů obce, pokud nejsou zákonem svěřeny krajům nebo pokud nejde o přenesenou působnost orgánů obce nebo o působnost, která je zvláštním zákonem svěřena správním úřadům jako výkon státní správy, a dále záležitosti, které do samostatné působnosti obce svěří zákon a podle § 35 odst. 2 patří do samostatné působnosti obce zejména záležitosti uvedené v jeho § 84, 85 a 102, s výjimkou vydávání nařízení obce s tím, že obec dále pečuje v souladu s místními předpoklady a s místními zvyklostmi o vytváření podmínek pro rozvoj sociální péče a pro uspokojování potřeb svých občanů, kdy jde především o uspokojování potřeby bydlení, ochrany a rozvoje zdraví, dopravy a spojů, potřeby informací, výchovy a vzdělávání, celkového kulturního rozvoje a ochrany veřejného pořádku.

2.3.2. Osobnostní předpoklady referenta

Sociální pracovník – referent sociálního odboru musí mít vědomosti širšího společensko-vědního základu, včetně vědomostí biomedicínckých a vědomostí ze sociální politiky, práva, managementu, personalistiky. Musí mít schopnosti intelektové, sociální, senzomotorické. Důležité jsou dovednosti zejména z oblasti sociální komunikace, diagnostiky, vedení dokumentace, využívání metod sociálně pedagogické prevence i terapie, dovednost asertivního řešení problémů, tvorby projektů a dovednosti v určitých zájmových oblastech. Důležité jsou i jisté fyzické předpoklady. Jako specifické požadavky na psychiku lze uvést především vnímavost pro různé životní situace, různá prostředí, celkovou vyrovnanost, emocionální stabilitu, trpělivost, sebekontrolu.

Pro přístup ke klientům je možné uvést například pojetí amerického psychoterapeuta Carla Rogerse, jenž definoval jako zásadní prvek zejména respekt ke člověku jako jedinečné osobě. Každý člověk musí být vnímán v první řadě jako důstojná lidská bytost.³⁵

Sociální pracovník musí při práci s klientem být schopen stejně jako terapeut:

- **bezpodmínečného přijetí** – tedy otevřenosti vůči jeho prožívání bez předsudků a zažitých stereotypů.
- **autenticity** – opravdovosti, osobní věrohodnosti – pracovník, který si na nic si nehraje, nepřetvařuje se, ale jedná v souladu s vlastním prožíváním.
- **přesné empatie** – porozumění, vcítění se, dokázat přesně pojmenovat, co se s klientem právě děje, poskytovat podporu.

Poradenské práce jsou povoláními, která mají svou odbornost, tedy vzdělání poskytované příslušnými školami – vědomosti a dovednosti, ale navíc ještě *lidský vztah* mezi pomáhajícím a jeho klientem. Kopřiva³⁶ uvádí výsledky ze šetření prováděného v domovech důchodců, kdy se zajímal o nejdůležitější vlastnosti pomáhajících pracovníků:

62% náklonnost – vlídnost, ochota, láska

47% trpělivost – klid, vyrovnanost

42% vcítění – porozumění, empatie

36% odbornost – profesionalita, znalosti

První tři uznávané vlastnosti se zabývají vztahem ke klientům a teprve třetí odborností. Z tohoto výzkumu vyplývá, že samozřejmě i jiné profese se setkávají s lidmi (například kadeřnice, advokát), ale u těch stačí profesionální přístup, chování v rámci konvence. Tito pracovníci nemusí vnímat neverbální signály, vytvářet atmosféru důvěry, vnímat, zda určité jednání klienta posiluje nebo sráží. Klienti potřebují od pomáhajícího pracovníka přijetí, spoluúčast, porozumění.

³⁵ HOGAN, R.; SMITHER, R. *Personality: Theories and applications*. Oxford : 2001, s. 291.

³⁶ KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese*. Praha, 1997, s. 15.

Pomáhající profese ovšem díky své specifčnosti mohou člověka nadchnout, angažovat jej, umožňují vykonávat profesi z lásky, z uspokojení z činnosti samé. Vztah angažovaného pracovníka ke klientům mohou ovšem narušit dvě nežádoucí tendence:³⁷

- **kontrola nad klienty** – určitý stupeň kontroly je běžný v každém společenství, pokud je ovšem nadměrně využívána byť v dobré víře, že jde o zájem klientů, pak brání autonomii. Bývá silně podporována hierarchickým členěním organizace a zejména lidé s citovými úrazy – nízkým sebehodnocením mají k nadměrné kontrole blízko, neboť nesouhlas je znejišťuje. Pomáhající pak zachází s klienty jako s dětmi, místo toho, aby i v dětech viděl autonomního jedince a respektoval jej.
- **obětování se pro klienty** – nastává v situaci, kdy pomáhající má klienta a pomoc raději než sebe, obětuje se rád, ale zároveň mu to ztrpčuje život, ani klienta netěší, když je pro něj zdrojem obtíží. Tato tendence způsobuje další velké problémy i samotnému pracovníkovi, neboť vede k syndromu vyhoření – čím větší nasazení, tím rychlejší konec.

Paradox profesionálního pomáhání:³⁸

- **pochopení každého** – úkolem angažovaného pracovníka je každého klienta pochopit, zajímat se o něj, vcítit se, přijímat ho jaký je, držet mu palce, vidět v něm i dobré stránky. Nejtěžší je právě to slovo *každého* – lépe se pomáhá tomu, kdo je mladý, krásný, příp. bohatý, hůře se vcítuje do situace, kdy je klient chudý, starý, postižený, nemorální. Ovšem na sociálním pracovníkovi není, aby vynášel morální soudy, měl by se snažit být co nejvíce objektivní. Pokud sám vnímá, že to není možné, pak by měl sám iniciovat změnu pomáhajícího pracovníka.
- **láska k bližnímu za potřebou úspěchu** – je běžnou lidskou potřebou, být v tom co dělám úspěšný, bohužel v pomáhající profesi se stává, že pracovní potřebuje být potřebný a pomáhat, to znamená, že svou práci nedělá rád, ale spíše proto, aby se necítil zle – což je problém, neboť v práci s lidmi se vždy nedaří, a pokud pracovník nemá ventil v podobě kvalitního osobního života nastává problém (opět riziko syndromu vyhoření).

³⁷ KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese*. Praha, 1997, s. 18 – 20.

³⁸ KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese*. Praha, 1997, s. 21.

- **láska k bližnímu jako zboží** – do zaměstnání docházíme v první řadě proto, že nás živí, peníze v naší společnosti znamenají také úspěch, nezávislost, je na nich postavena celá moderní společnost. Pomáhající profese ovšem nikdy nebyly na vrcholu ekonomického žebříčku, pokud je pak pracovník nespokojený se svým ohodnocením, může se to projevit na jeho práci, vytváří napětí, konflikty.

Zásadními nebezpečími, která mohou pracovníky v pomáhajících profesích potkat, jsou:

- **Syndrom pomáhajícího** – v dětství odmítaný jedinec, projevující se narcismem osobnosti a distancování od lidí, kteří pomoc nepotřebují a nepřímou agresí k těm, kteří pomoc přijímají. U slabé, zakomplexované, nejisté, neurotické osobnosti bude pomáhaním jakousi obsesí, bude řešit pomáhaním především své problémy a ne klientovy.
- **Syndrom vyhoření** – Syndrom vyhoření je dlouhodobý stav, charakterizovaný typickými fyzickými, psychickými a sociálními příznaky. „*Je to stav extrémního vyčerpání, vnitřní distance, silného poklesu výkonnosti a různých psychosomatických obtíží.*“³⁹ V současnosti není syndrom vyhoření klasifikován jako nemoc (podle Mezinárodní klasifikace nemocí Světové zdravotnické organizace), můžeme nalézt pouze jednotlivé příznaky odděleně v různých nemocích (např. neurastenie). Vzniká především při nedostatečné obnově energetického potenciálu spojeném se ztrátou smysluplnosti práce.

K syndromu vyhoření tedy vede, je-li náš stav dlouhodobě záporný, nemáme-li zdroje radosti a nejsme-li dobře zakotveni ve svém těle.⁴⁰ Negativně působí ztráta ideálů, které na začátku způsobují velké nadšení – zapálení do práce, později při velkém zatížení, různých překážkách, když se nedaří, vedou k vyčerpání, pochybnostem o smyslu práce. Problémem bývá také závislost na práci, bez osobního života a tzv. *teror příležitostí*, tedy příliv příležitostí se spoustou rozpracované práce a nedostatkem řádu v životě – neschopnost slevit, říci ne.

³⁹ KALLWASS, A. *Syndrom vyhoření v práci a osobním životě*. Portál, 2007, s. 9.

⁴⁰ KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese*. Praha, 1997, s. 101.

Projevy syndromu vyhoření:

- **psychické** - deprese, úzkost, podrážděnost, ztráta ideálů, víry ve své schopnosti, víry ve smysluplnost své práce,
- **psychosomatické** – bolesti hlavy, zad, problémy s trávením, přejídání, nechutenství, střevní obtíže,
- **somatické** – únavy, časté nemoci,
- **sociální** – lhostejnost, cynismus, ztráta kontaktů, sebedůvěry, časté nemoci, tělesné obtíže,
- **kognitivní** – zhoršené chápání souvislostí, empatie, neschopnost se soustředit, depersonalizace, může vést k lhostejnosti až nenávisti ke klientům, či kolegům.

Prevencí je především kvalitní profesionální příprava, jasná definice profese, metod práce, plán osobního rozvoje, plánování činností, omezení počtu případů, na nichž během dne pracuje, snižování úvazku administrativy, přímé péče, úprava pracovního prostředí, průběžná supervize, asertivita a budování vztahu sama k sobě (zájem o vlastní zdraví, pohyb, relaxace, hudba, koníčky, pozitivní přístup, budování sociálních vztahů).

Syndromem vyhoření se musíme jako sociální pracovníci zabývat všichni a vždy, neboť se tato problematika týká nás všech. Pokud nám sociální práce již nepřináší takové uspokojení jako na začátku, je třeba hledat příčiny, proč tomu tak je. Samozřejmostí je také určité „*vystřízlivění*“ z této velmi náročné pracovní pozice během praxe.

Velkým a často zapomenutým tématem je vliv finančního ohodnocení sociálních pracovníků či referentů sociálních odborů na syndrom vyhoření. Bohužel tyto informace nejsou určeny pro širokou veřejnost z mnoha různých důvodů, i když by bylo vhodné vést o nich veřejnou diskuzi. Široká veřejnost pak často nabývá dojmu, že pracovníci dostávají vysoké finanční prostředky. Skutečnost je však jiná v mnoha ohledech, není výjimkou situace, kdy zaměstnanec v továrně za manuální práci dostává více finančních prostředků než úřednice na úřadě s vysokoškolským vzděláním a po několika letech praxe. K syndromu vyhoření u sociálních pracovníků vede také skutečnost, že na pracovníky jsou v současné době kladeny takové požadavky od nadřízených správních orgánů, kterým je velmi problematické vyhovět.

Např. před několika lety měl pracovník v kompetenci kolem 50 – 70 klientů, v současné době je tento počet až zdvojnásoben, což není v moci člověka kvalitně zvládnout. Pracovnice zůstávají v zaměstnání po pracovní době, neboť danou práci nestíhají, ve svých domácnostech také nefungují, tak jak by si představovali, jsou přetížené, nepříjemné na své okolí a nevědí, jak se s touto situací vypořádat. Úleva od kohokoliv nepřichází a spíše se situace nadále zhoršuje.

2.4. Sociální práce s klienty v systému pomoci v hmotné nouzi

V této kapitole se budu věnovat sociální práci s klienty zejména v systému pomoci v hmotné nouzi. Ačkoliv zákon neobsahuje ani v jednom ze svých ustanovení pojem „sociální práce“, je potřeba upozornit, že v samotném textu jsou základní principy, metody a postupy sociální práce obsaženy. Právní úprava navazuje na čl. 30 Listiny základních práv a svobod, který zaručuje každému, kdo je v hmotné nouzi, právo na takovou pomoc, která je nezbytná k zajištění základních životních podmínek. Uvedený článek přitom koresponduje s čl. 13 Evropské sociální charty, podle něhož se České republice stejně jako ostatním státům, které jsou Evropskou sociální chartou vázány, ukládá zajistit pomoc nezbytnou k zabránění, odstranění nebo zmírnění stavu potřeby jednotlivce nebo rodiny.⁴¹

Kromě základního sociálního poradenství a poskytování dávek pomoci v hmotné nouzi hraje velmi významnou roli též sociální práce s osobami, kterým je pomoc ze zákona poskytována. Účinným nástrojem by měl být *individuální akční plán* (který je sepsován na úřadě práce s klientem) a klient jej dokládá na orgán pomoci v hmotné nouzi a program individuálního motivačního postupu, které zavazují osoby, se kterými jsou sepsány, k plnění přesně stanovených úkolů vedoucích ke zlepšení jejich sociální situace. V rámci sociální práce v systému pomoci v hmotné nouzi lze postupovat v souladu s teoretickým vymezením etap sociální práce. *V rámci etapy sociální evidence* jde o seznámení se klientem, jeho problémem, o posouzení společenské závažnosti tohoto problému a časové naléhavosti jeho řešení. Údaje o klientovi získává sociální pracovník především díky osobnímu kontaktu s klientem. Je důležité sociální problém klienta řádně formulovat a posoudit, zda je při jeho řešení ještě např. potřeba pomoci jiných odborníků nebo organizací. *V rámci etapy diagnostické* se sociální pracovníci zaměřují na zjišťování a hledání příčin sociálního problému klienta. Je nezbytné stanovit *sociální diagnózu*, která se určuje na základě rozhovoru s klientem nebo se členy rodiny. K tomu je také třeba zjistit minulost klienta, a to

⁴¹ BŘEZSKÁ, N.; VRÁNOVÁ, L. *Dávky pomoci v hmotné nouzi*. Ostrava, 2008, s. 30

od doby dospívání do současnosti. Na tuto etapu navazuje etapa *navrhování řešení a plán sociální terapie*. Zde se vypracovává plán konkrétní pomoci, která směřuje k uspokojení potřeb klienta. Tato etapa většinou obsahuje více variant. Základní podmínkou pro úspěšnou realizaci této fáze je však spolupráce klienta a jeho motivace plynoucí z jeho samostatného rozhodování. K tomu je třeba klienta upozornit na možné důsledky vyplívající z jeho případné nespolupráce. Je tedy na sociálním pracovníkovi, aby přesvědčil klienta o tom, že má zájem na řešení jeho situace a proto mu nabízí pomoc. Následuje poslední *etapa sociální terapie a výchovného působení*, kde jde již o konkrétní úpravu poměrů klienta, ať již formou konzultací, rozhovorů, vyřízení dávek, odkazem na odborníky a odbornými radami. V této etapě je klíčový osobní kontakt s klientem, kdy četnost kontaktu je na úvaze sociálního pracovníka. Ověřování výsledků této fáze se provádí prostřednictvím nenásilným sledováním klientů nebo rozebíráním jejich situace. Tato etapa je významná z hlediska opakování sociálního problému. V praxi se můžeme setkat se situací, kdy spolupráce s klientem skončí úplným vyřešením jeho sociálního problému, častěji se však setkáme pouze s částečným úspěchem.⁴²

2.4.1. Charakteristika klientů

Na orgán pomoci v hmotné nouzi přicházejí klienti, kteří se nacházejí v těžké životní či sociální situaci. Je zřejmé, a stávající praxe tuto skutečnost neustále potvrzuje, skladba klientů pomoci v hmotné nouzi je velmi proměnlivá. Jde o osoby, které jsou obtížně umístitelné na trhu práce, popř. o osoby, které v důsledku zániku řady podniků a firem zůstávají po určitou dobu bez možnosti pracovního uplatnění. Jedná se zejména o dlouhodobě nezaměstnané, starší občany, kteří ještě nemají nárok na uplatnění žádosti o starobní důchod nebo o invalidní důchod, rodiny s dětmi, osamělé matky s dětmi a menšiny. Někteří klienti si přijdou pouze pro informace, např. dostali výpověď v zaměstnání a nevědí, kam se mají obrátit, jaké zákonné nároky by si měli uplatnit a hlavně na jakém úřadě atd. Pokud klienti pobírají dávky pomoci v hmotné nouzi již delší dobu, tzn. i několik let, většinou není jejich sociální situace stabilní nebo lepší. V hojně míře jsou klienti sociálně znevýhodnění, obtížně umístitelní na trhu práce, jejich rodinné prostředí není podnětné pro budoucí generaci – jejich děti. Když se zeptáte dětí klientů, jak si představují svou budoucnost, jejich častou odpovědí bude, že budou také pobírat dávky jako jejich rodiče, neboť vyučení v nějakém oboru nebo vystudování

⁴² PŘIB, J.; NIEDERLE P. et al. *Průvodce sociálními dávkami 2011*, Praha, 2011, s. 119 - 120.

střední školy pro ně není prioritou, aby změnilы svou budoucnost a měli se lépe než jejich rodiče.

2.4.3. Sociální práce s menšinami

Nejčastější menšinou, se kterou se pracovníci na hmotné nouzi setkávají, jsou Romové. O tom, že se jedná o Romy, vychází z jejich sdělení a z toho, že uvedou, že se přiklání k romské menšině. V Ústí nad Labem na Úřadu městského obvodu - město je jejich zastoupení hojné, neboť pracovníci mají na starost městskou část Předlice, která je osídlena převážně Romy. Problematika Romů je v současné době značně medializována, především ve spojitosti s problematikou kriminality a problematikou občanského soužití s majoritní společností. Z historického hlediska Romové pocházejí z Indie a na našem území se nacházejí přibližně od 4. století. Vlastní jim je kočovný způsob života s občasným provozováním některých řemesel. S rozvoje průmyslu však poptávka po těchto řemeslech poklesla a Romové se od té doby obtížně přizpůsobují způsobu života majoritní společnosti a jejímu způsobu života.⁴³

Tato situace se nezměnila ani v současné době, kdy Romové stále obtížněji získávají zaměstnání vzhledem k zvyšujícím se nárokům zaměstnavatelů na úroveň jejich kvalifikace, rozsah a kvalitu jejich sociálních dovedností. Převážná část tohoto etnika patří mezi sociálně slabé vrstvy s nízkou kvalifikací. Romské etnikum tradičně nepocíťovalo potřebu vzdělávat se a tato situace trvá až do dneška. Situace u žen a dívek je horší než u mužů. Kromě nízké vzdělanostní úrovně (80% českých Romů má pouze základní vzdělání) je dalším znevýhodněním pracovní morálka neodpovídající požadavkům většinové společnosti a obecně horší zdravotní stav Romů. Zvýšená koncentrace Romských obyvatel v určitých regionech vytváří lokality s vysokou nezaměstnaností a s nižší šancí získat místo s nízkou kvalifikací.⁴⁴

Asi nejmenší menšinou, která je zastoupena, jsou Asiaté, kteří ve většině případů o dávky pomoci v hmotné nouzi vůbec nežádají. Pracovníci se setkávají s cizinci z různých zemí, velmi často se Slováky, Ukrajinci a Rusy. Tito lidé většinou přicházejí s člověkem, který mluví česky a je jim schopen přeložit požadavky úřadu do jejich jazyka. Pokud tomu tak není, je často na pracovnících aby se s klientem domluvili, nejčastěji v anglickém jazyce.

⁴³ ČÁP, J.; MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. 2. Portál, 2007, s. 656.

⁴⁴ MATOUŠEK, O. et al. *Sociální práce v praxi*. Portál, 2005, s. 300.

V lokalitě Předlice se nachází i integrační pobytové středisko, kde se soustřeďují cizinci, tudíž s nimi pracovnice, která má na starosti tuto spádovou oblast, musí intenzivně pracovat při vyřizování dávek. Jedná se většinou o žadatele o azyl nebo o uprchlíky, kteří mají nějaký druh doplňkové ochrany. Pracovnice, která má tuto problematiku na starost, musí neustále procházet speciálními školeními, aby měla o problematice s azylanty dostatek aktuálních informací.

2.4.4. Sociální práce se seniory

Sociální práce se seniory je v mnoha ohledech specifická. Je to dáno fixními stereotypy, které si pracující člověk v průběhu aktivního věku vytvoří. Z tohoto důvodu se obtížně a pomaleji přizpůsobují životu bez zaměstnání. V současné době a našich podmínkách jsou to právě senioři, kteří jsou v rámci úspor a restrukturalizací obchodních společností vyřazováni z pracovního poměru jako první, čímž se uměle zvětšuje tato sociální skupina. Z dlouhodobého hlediska se jedná o neefektivní řešení, neboť zaměstnání pomáhá udržet psychické a tělesné schopnosti a nucené odchody seniorů do důchodového věku tím pádem nepřímou zvyšují náklady na zdravotnictví a sociální služby.⁴⁵

Při sociální práci se starými lidmi je podstatné, dát jim najevo, že jsou pro společnost stále potřební a vážíme si jejich celoživotní práce. Většina z těchto lidí byla celý život zapojena v pracovním procesu, mají odpracováno nejméně 15 – 25 let a teď se spoléhají, že když přišli o zaměstnání, že se o ně stát postará. K jejich velkému zděšení zjišťují, že obdrží maximálně dorovnání do životního minima a nejsou schopni z těchto dávek vyžít tak, jak byli do této doby zvyklí.

2.4.5. Sociální práce s nezaměstnanými klienty

„Definice nezaměstnanosti podle Mezinárodního úřadu práce v Ženevě považuje za nezaměstnaného jen uchazeče o zaměstnání, tedy občana, který není v pracovním nebo podobném stavu, nevykonává samostatnou výdělečnou činnost ani se nepřipravuje soustavně na budoucí povolání a požádal osobně nebo písemně o zprostředkování vhodného zaměstnání u úřadu práce v místě svého trvalého bydliště. Být nezaměstnaný neznamená „nemít práci“, ale „nemít placené zaměstnání“. Ten, kdo nemá placené zaměstnání, také nemá příjem ze zaměstnání. Pro definování pojmu „nezaměstnanost“ je třeba uvažovat výlučně o zaměstnání,

⁴⁵ MATOUŠEK, O. et al. *Sociální práce v praxi*. Portál, 2005, s. 301.

kteří spočívá v práci na smluvním základě, přičemž smlouva zahrnuje i nárok na materiální odměnu za práci. Cílovou skupinou sociální práce jsou nejen osoby práce schopné (věkem, zdravotním stavem, osobní situací), které zaměstnaní chtějí a přes přiměřenou snahu je v daný okamžik nemají, ale i ti, u nichž je potřeba získat práci součástí jejich začlenění do společnosti či smysluplného vyplnění jinak volného času.“⁴⁶

Samozřejmě i v této oblasti se pracovníci setkávají s těmi, kteří se vyhýbají práci a budou se snažit nastavený systém využít pouze ve svůj prospěch, dále i s těmi, kteří si život v hmotné nouzi zvolí za svůj životní styl. A v tomto směru pracovníkům teorie i praxe sociální práce může být dobrou pomůckou, aby dokázali jednotlivé situace odhadnout, zhodnotit a pomáhat tam, kde je to potřebné a nezabývat se tím, co jejich pozornost nezasluhuje.⁴⁷ Bohužel v dnešní době jich není málo, jsou to často lidé, kteří využívají různých brigád, které nepřiznávají na úřadě, jedná se o tzv. „práci na černo“. Takto získané finanční prostředky, nejsou nikde evidovány, není z nich odváděno sociální ani zdravotní pojištění a nepodléhají zdanění.

Lidé s nízkou kvalifikací nebo bez kvalifikace

Lidé s nízkou kvalifikací nebo bez kvalifikace v současné době u nás představují nejpočetnější skupinu dlouhodobě nezaměstnaných, kterých je přibližně jedna třetina. Jedná se často o mladé, obtížně vzdělavatelné lidi s malým zájmem o zaměstnání. Specifické charakteristiky jejich rodinného prostředí a sociálního života vedou k jejich vydělování ze společnosti a vedou k vytváření nové sociální skupiny, která žije v trvalé závislosti na systému sociálních podpor sociálního zabezpečení.⁴⁸

2.4.6. Sociální práce se zdravotně znevýhodněnými klienty

V současné je velmi obtížné najít zaměstnání u klientů, kteří nemají žádný zdravotní handicap, natož klientům, kteří mají např. sníženou pracovní schopnost. Tito lidé mají často potvrzení z OSSZ (okresní správy sociálního zabezpečení) o pracovní rekomandaci z posudkové komise, kde jsou přesně vymezeny úkony, které mohou vzhledem ke svému zdravotnímu stavu vykonávat. Toto potvrzení má povinnost dokládat na Úřad práce z důvodu vhodného zařazení do pracovního procesu a nalezení vhodného zaměstnání.

⁴⁶ MATOUŠEK, O. et al. *Sociální práce v praxi*. Portál, 2005, s. 299.

⁴⁷ PŘIB, J.; NIEDERLE P. et al. *Průvodce sociálními dávkami 2011*, Praha, 2011, s. 119.

⁴⁸ MATOUŠEK, O. et al. *Sociální práce v praxi*. Portál, 2005, s. 301.

2.4.7. Terénní šetření v domácnostech klientů

„Sociální šetření se používá zejména v oblasti sociální práce a slouží k analýze klientovy situace, na niž navazuje návrh možných podpůrných opatření. Je zdrojem údajů či informací pro klientskou dokumentaci a patří k metodám používaným při vypracovávání případové studie klienta (tj. kazuistiky) v sociální práci. Jde o metodu v rozšířeném pojetí orientovanou na zjišťování sociálního zázemí, sociálních vztahů a soběstačnosti klienta. Při zpracování sociálního šetření využíváme, resp. kombinujeme metodu analýzy odborné dokumentace, popisu, pozorování a rozhovoru k vyváženému zpracování údajů získaných od klienta, jeho blízkých, z klientova sociálního prostředí a i od dalších pracovníků, kteří s klientem pracovali či pracují.“⁴⁹ Sociální šetření v místě bydliště osoby v hmotné nouzi je samostatnou kapitolou. Nejde pouze o prošetření majetkových poměrů, ale je bezpodmínečně nutné se zabývat celkovými sociálními vztahy osoby v hmotné nouzi a jejich případným vlivem na nalezení možností řešení nepříznivé sociální situace.⁵⁰ I zde je nutné brát v úvahu odlišnosti jednotlivých sociálních skupin (staří občané, rodiny s dětmi, nezaměstnaní, zdravotně postižení). Přitom i zde je nutné stále respektovat etické principy sociální práce, které jsou v hrubých obrysech obsaženy v § 64 zákona o pomoci v hmotné nouzi. Záznam o sociálním šetření, který je používán na sociálním odboru je součástí této práce (vzor uveden v příloze č. 7).

Pracovníci orgánu pomoci v hmotné nouzi jsou ze zákona oprávněni vstupovat do domácností žadatelů o dávku, příjemců dávek nebo osob, na které bylo posláno dožádání např. ze soudu, PČR. V domácnostech se zejména zkoumají majetkové poměry, pro pracovníky to znamená v praxi, že zjišťují, zda klienti vlastní pračku, ledničku, plynový nebo elektrický sporák či nějaký vařič, dále zda nezletilé (nezaopatřené) děti mají vlastní postele nebo jak je řešeno jejich spaní. Častým případem je, že rodiče mají rozkládací sedací soupravu, na které spí společně s dětmi. Dále je zjišťováno, zda nezaopatřené děti mají vlastní skříň nebo alespoň místo, kde mají uložené své věci, zda je v rodině stůl a židle, zejména nějaké místo, kde si děti mohou psát domácí úkoly a připravovat se do školy. Zjištění stavu věci je důležité pro budoucí žádosti o dávku mimořádné okamžité pomoci, neboť si příjemci či žadatelé mohou uplatnit žádost o předměty dlouhodobé potřeby, jako jsou např. výše zmíněné postele, skříň, automatické pračky, ledničky, plynové či elektrické sporáky. Kompletní informaci o co mohou klienti žádat, aby nedošlo k nějakému pochybení či

⁴⁹ NOVOSAD L. *Poradenství pro osoby se zdravotním a sociálním znevýhodněním*. Praha, 2009, s. 143

⁵⁰ PŘIB, J.; NIEDERLE P. et al. *Průvodce sociálními dávkami 2011*, Praha, 2011, s. 119.

dezinformaci, obdrží v příloze – informační leták k žádosti o MOP, která je přikládána při prvotním kontaktu společně s ostatními formuláři k žádosti o PnŽ (vzor uvedený v příloze č. 9).

2.5. Specifika poradenství na sociálním odboru

Poradenství je spoluprací klienta s pracovníkem. Celková pomoc se rozvíjí na základě klientova přání, které míří k rozvinutí vlastních možností. Klient u sebe cítí překážky, které mu brání v dosažení cíle. Přeje si odstranit to, čemu nerozumí a co mu brání rozšířit repertoár možností. Na toto odpovídá pracovník různou nabídkou rad, návodů, postupů či námětů. Činí tak pro tuto příležitost a pro určitého klienta. Vytváří je na základě své odborné zkušenosti v průběhu rozhovoru s klientem. K tomu je potřeba mít vypracovaný zásobník rad a návodů, ale umět z něho čerpat je vždy věcí tvořivosti a momentální spolupráce s klientem.

Pracovník klientovi pomáhá najít cestu, jak využít své schopnosti a možnosti, přičemž posuzovatelem užitečnosti zůstává klient sám.

- Klient, držitel problému, žádá: „pomoz mi využít svých možností“
- Pracovník pomáhá spoluvytvářením rad.⁵¹

2.5.1. Poradenství pro žadatele o sociální dávku

Jedná se o prvotní poradenství pro klienty, kteří přijdou na úřad úplně poprvé a absolutně netuší, co všechno musí donést správním orgánu pro uplatnění žádosti o dávku. Jedná se o přímý kontakt pracovníka s klientem. Pracovník by měl být empatický a vzdělaný ve svém oboru, aby poskytl ucelené a hlavně srozumitelné informace potencionálnímu žadateli. Objasnit jak se vyplňuje žádost, jaké budou jeho povinnosti, pokud mu bude žádost přiznána, že bude muset docházet každý měsíc na úřad z důvodu osvědčení o trvání nároku na dávku. Klienti musí být poučeni o uplatnění svých zákonných nároků vůči jiným úřadům. Klienti musí mít přednostně uplatněné dávky státní sociální podpory, aby mohli žádat o dávky pomoci v hmotné nouzi.

⁵¹ ÚLEHLA, Ivan. *Umění pomáhat*. 2. Slon, 1999, s. 37.

2.5.2. Poradenství pro příjemce dávky

Klienti, kteří již delší dobu na dávkách setrvávají, mají jiné otázky a chtějí poradit v jiné oblasti a odlišným způsobem než ti, kteří se do obtížné životní situace dostali teprve nedávno. Klienti, kteří jsou v péči sociálního pracovníka delší dobu (např. i více než 3 roky) zajímá, kde se mohou vážně ucházet o zaměstnání, zda mohou vykonávat veřejnou či dobrovolnickou službu a kde se tato služba poskytuje. Na obtížnou situaci si již zvykli a často nemají jakoukoliv motivaci svou sociální situaci změnit. U žen a dívek není výjimkou, že mateřstvím a dalším rodičovstvím řeší svou pracovní situaci, neboť status matky je pro ně vyšší než pobývat v registru úřadu práce. V plození více dětí vidí svou budoucnost a vedou touto cestou i své děti, není výjimkou mít v dnešní době 5 a více potomků, přestože jim nedokážou poskytnout kvalitní podmínky pro jejich vývoj, další vzdělávání a spoléhají na roli státního aparátu zejména státní správy, školství atd. Nejmladší maminka v mé praxi byla 14letá dívka z romského etnika, která na své situaci neviděla vůbec nic divného a „*nenormálního*“. Děje se tak zejména z ekonomického hlediska, neboť při vyšším počtu osob v domácnosti se zvyšuje také částka životního minima, které je odstupňováno dle věku a nezaopatřenosti. O potřebě se dále a hlavně celoživotně vzdělávat nejsou tyto lidé přesvědčeny a ani sociální pracovník jim tuto skutečnost nedokáže dostatečně vysvětlit, aby se jejich názor a postoj k věci změnil.

2.5.3. Nejčastější problematika při řešení jednotlivých sociálních situací

Mnoho klientů se dostává, do obtížné finanční situace. Na základě toho ztrácejí možnost financovat své bydlení prostřednictvím vlastních finančních zdrojů. V tuto chvíli nastupuje stát prostřednictvím např. dávky doplatku na bydlení nebo mimořádně okamžité pomoci např. nezaopatřeným dětem se hradí školní pomůcky, zájmová činnost, školy v přírodě nebo zdravotnické pobyty. Dle mého názoru se nám i zde prosazuje pedagogické působení a výchovná činnost. Klienti jsou dávkami motivováni ke zlepšení své životní situaci.

Sociální pracovníci či referenti sociálních odborů poskytují nejčastěji poradenství svým klientům ohledně bydlení v azylových domech, na ubytovnách – na toto jim může být také od úřadu přispíváno prostřednictvím doplatku na bydlení. Pro pobírání doplatku na bydlení jsou tyto klienti posuzováni jako případ hodný zvláštního zřetele, neboť budou využívat jinou formu bydlení než nájemní formu. Toto se týká zejména bydlení v azylových domech a na ubytovnách. Pokud klienti nezvládnou svou bytovou situaci, ztratí různými okolnostmi bydlení, jsou ubytováni na ubytovnách, neboť azylové domy nepřijímají celé rodiny, buď jsou jen pro muže a ženy nebo pro matky s dětmi a orgán pomoci hmotné nouzi jim toto

bydlení ve většině případů hradí v plné výši, samozřejmě opět za určitých podmínek, neboť každý případ je individuální. Příjemci dávky příspěvku na živobytí mohou být příjemci i doplatku na bydlení, když využívají nájemní formu bydlení, musí ale pobírat příspěvek na bydlení z dávek státní sociální podpory.

2.5.4. Zvýhodnění nezaměstnaných před zaměstnanými

Situace v praxi je bohužel taková, že dlouhodobě nezaměstnaní v evidenci úřadu práce jsou zvýhodněni před lidmi, kteří jsou nezaměstnaní pouze krátkou dobu, toto se děje z důvodu zkoumání rozhodného příjmu v předcházejících třech měsících. Klienti musí přeložit správnímu orgánu doklad o výši měsíčních příjmů, který mají z bývalého zaměstnání, například příjem za jedenáctý měsíc je ale doba od 1. 10. do 31. 10. Klientům se nelíbí, že ač měli příjmy před čtyřmi měsíci a nyní je už nemají, orgán pomoci v hmotné nouzi jim je stále započítává ze 70%. Oproti tomu klient, který byl sankčně vyřazen z evidence úřadu práce a je nyní znovu zaevidován, uvádí, že příjmy neměl žádné - tedy nulové, obdrží částku životního minima v plné výši, tj. 2.905,-Kč. Určitá skupina vidí v nastavení tohoto systému nespravedlnost. Na toto orgán pomoci v hmotné nouzi upozorňuje nadřízené správní orgány již několik let, ale bohužel zatím beze změny v zákoně.

2.5.5. Motivace

Motivaci chápeme jako souhrn hybných momentů⁵² v osobnosti a v činnosti, tedy souhrn toho, co člověka pobízí, aby něco dělal, nebo naopak něco nekonal. Za základní formu motivů jsou pokládány potřeby, které vznikají na základě nedostatku nebo přebytku něčeho, co jedince vede k jednání, kterým tuto potřebu uspokojuje. Tyto potřeby dělíme na potřeby biologické resp. primární, mezi které řadíme potřeby bezpečí, potravy, spánku atd. a na potřeby sociální, které navazují na potřeby primární, jako potřeba seberealizace, štěstí, lásky. Jedná se o koncepci, která vychází z teorie amerického psychologa Abrahama Maslowa a jeho pyramidy potřeb dle naléhavosti, kdy vyšší potřeby jsou zpravidla podmíněny uspokojením potřeb základních. Avšak i z tohoto pravidla jsou možné výjimky. Kromě potřeby je další složkou zájem o získaný motiv. Tento se projevuje kladným emočním vztahem jedince k určité skutečnosti, nebo k určitému druhu činnosti. Zájem se projevuje soustředěním pozornosti a činnosti v určitém směru, realizací příslušné činnosti a uspokojením z ní. Zájmy se mohou vzájemně překrývat nebo můžou být značně rozdílné, což vede ke konfliktu, kdy

⁵² NAKONEČNÝ, M. *Motivace lidského chování*. Praha, 1997, s. 12.

jedinec musí jeden zájem upřednostnit před jiným, ať již z důvodu časového, finančního atp. S tím nepřímou souvisí postoj jedince, který vyjadřuje vztah k určitému objektu, věci, činnosti, události, k jedinci nebo ke skupině obyvatel. Postoje jedince souvisí s postojem sociálního prostředí, kde se daná osoba nachází ať již kulturního, společenského nebo rodinného. Na postoje navazuje hodnotová orientace a hodnoty samotné, které se stejně jako postoje orientují na základě hodnot společnosti, ve které se jedinec nachází. Zjišťování hodnot se provádí pomocí dotazníků, pozorováním osoby v daném prostředí nebo zjišťováním hodnotových orientací rozbořením činnosti, chování a jednáním.

Motivaci je možné vyjádřit v termínech cílů, které si člověk vytyčuje a usiluje o jejich dosažení. Ty se liší dle různých hledisek, z nichž nejdůležitější je hledisko obsahové. Na základě toho rozlišujeme cíle krátkodobé, střednědobé a dlouhodobé. Krátkodobým cílem může být podání dobrého sportovního výkonu, příprava na zkoušku nebo návštěva divadla. Střednědobým může být zvládnutí přijímacích zkoušek na školu nebo přijímacího pohovoru do zaměstnání a dlouhodobým například založit rodinu a vychovat děti, pracovat v určitém pracovním odvětví, nebo dosáhnout jiného životního cíle. Splnění všech výše uvedených složek vede k aktivizačním, energizujícím aspektům motivace tzn., je-li někdo celkově silně motivovaný, koná vše se zájmem, někdo je naopak pasivní, se ničím nenadchne. Tyto rozdíly se vyjadřují dimenzí aktivita – pasivita a jsou často zahrnovány do temperamentu.⁵³

Systém sociálních dávek by měl být propojen s motivačními kroky tak, aby postupně odstraňoval dlouhodobou závislost klientů na sociálních dávkách. Těžištěm těchto kroků by mělo být posílení funkce poradenství tak, aby lidem byla poskytována pomoc a podpora, ale zároveň aby nebyli při řešení své situace postaveni do role pasivních příjemců.

Motivačními kroky jsou v praxi zejména vyplácené výše dávek. Systém by měl být nastaven tak, že kdo se aktivně podílí na hledání práce, svém vzdělávání, ten by měl být zvýhodněn vyšší poskytnutých dávek. Skutečnost je ovšem jiná, klienti, kteří se pohybují na hraně životního minima, mají doplácené dávky prostřednictvím systému hmotné nouze, takže pouze obejdou jednotlivá oddělení sociálních dávek a výsledkem je prakticky stejný příjem, ať mají snahu cokoli změnit nebo ne. Mohu tedy říci z vlastní zkušenosti, že motivační stránka vyplácení sociálních dávek není v naší společnosti příliš funkční.

⁵³ ČÁP, J.; MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. 2. Portál, 2007, s. 145-147.

3. Empirická část

Výzkumná část je zaměřena na práci sociálního odboru, zejména na dávky v sociální nouzi, jako orgánu pomoci v hmotné nouzi a dávek státní sociální podpory, dále na celkovou motivaci a výchovně - vzdělávací funkci.

Základní výzkumná otázka zní:

Jaký je v praxi systém sociálních dávek?

Dílčí výzkumné otázky jsou:

Je tento systém spravedlivý, motivující?

Které dávky jsou nejvíce využívány?

Jakým způsobem probíhá pedagogická a

poradenská práce na odboru sociálních dávek?

Odpověď na tyto otázky se pokusím zjistit prostřednictvím dotazníkového šetření, prováděném na sociálním odboru.

3.1. Metodologie výzkumu

Cíl práce

Cílem výzkumu bylo zmapovat situaci v sociálních dávkách hmotné nouze z hlediska jejich struktury, spravedlivosti, motivace pro klienty, možností poradenství a pedagogického působení.

Základní soubor a výběr

Základním souborem pro výzkum sociálních dávek hmotné nouze jsou všechna pracoviště státní sociální podpory v České republice. Tento soubor je příliš rozsáhlý, na základě svých zkušeností a optimální dostupnosti, jsem zvolila *záměrný výběr*.⁵⁴ Při vytváření záměrného výběru nelze usuzovat na obecnou platnost závěrů, je tedy možné jej použít jako předvýzkum většího výzkumu.

Výzkumné metody

Pro získání dat k charakteristice jednotlivých organizací byla použita metoda *obsahové analýzy dokumentace*. Analyzovány byly zejména oficiální dokumenty jednotlivých zařízení a internetové zdroje. Hlavní použitou metodou bylo *dotazníkové šetření*, které bylo zvoleno

⁵⁴ PELIKÁN, J. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. Praha, 2004, s. 48.

jako vhodná explorativní metoda (lat. *exploro, explorare*) pro „vytěžení“ velkého množství informací s relativně snadnou dostupností.⁵⁵

Harmonogram výzkumu a popis terénu

Harmonogram výzkumu

- Stanovení výzkumného problému - září 2011
- Informační příprava - září 2011
- Sběr a zpracování údajů - říjen 2011
- Interpretace údajů - listopad 2011
- Psaní výzkumné zprávy - listopad – prosinec 2011

Popis terénu

Výzkumné šetření bude probíhat na Odboru sociálních věcí a zdravotnictví magistrátu statutárního města Ústí nad Labem. Tento odbor má tři oddělení: **Oddělení hmotné nouze**, **Oddělení sociální péče a Oddělení sociálně právní ochrany**. Dále na Úřadu městského obvodu Ústí nad Labem město na sociálním odboru a na Odboru dávek státní sociální podpory ÚP.

Odbor zajišťuje výkon státní správy a samosprávy na úseku sociálního zabezpečení, sociálně právní ochrany dětí, zdravotnictví spadajícího do pravomoci Magistrátu města Ústí nad Labem:

- poskytuje pomoc, základní a odborné poradenství v oblasti sociální péče, sociálně právní ochrany, nároku z jiných systémů zabezpečení obyvatelstva včetně nároků na výživné,
- kontroluje jak občané a organizace plní povinnosti vyplývající pro ně z předpisů, upravující sociální pomoc,
- spolupracuje se státními organizacemi, církvemi, charitativními organizacemi a jinými orgány a organizacemi,
- rozhoduje a vyplácí sociální dávky,
- spravuje kluby důchodců,
- přijímá žádosti do pečovatelských domů.

⁵⁵ PELIKÁN, J. Základy empirického výzkumu pedagogických jevů. Praha, 2004, str. 104

Dalšími činnostmi jsou výdej tiskopisů, příjem dokladů, zprostředkování potřebných informací, potvrzení pro příjemce dávek pomoci v hmotné nouzi. Na odboru provádí výplatu dávek sociální péče včetně vnitřní kontroly, vedou evidenci dlužníků včetně vymáhání neoprávněně vyplacených dávek sociální péče, sociálně právní poradenství včetně případného hmotného zabezpečení jednorázovou dávkou mimořádné okamžité pomoci pro osoby sociálně vyloučené, propuštěné z ústavní, ochranné výchovy, psychiatrické léčebny nebo z výkonu trestu odnětí svobody včetně individuálního motivačního postupu.

3.2. Interpretace výsledků

3.2.1 Obsahová analýza

Empirická část diplomové práce je zaměřena na práci sociálního odboru, jako orgánu pomoci v hmotné nouzi, jako počáteční metodu jsem proto zvolila obsahovou analýzu dokumentů poskytnutých sociálním odborem. Zjištěné informace jsem použila pro charakteristiku sociálního odboru, pracovníků a klientů tak, aby byl umožněn vhled do práce sociálních pracovníků a ukázáno, za jakých podmínek funguje systém sociálních dávek. Obsahová analýza tak má uvést ucelený rámec pro dotazníkové šetření týkající se sociálních dávek.

Obsahová analýza je tvořena analýzou dokumentů sociálního odboru. Jedná se o dokumenty obecné povahy, které se týkají sociálního odboru, dále o dokumenty obsahující osobní složky pracovníků a klientů a formuláře používané při sociálním šetření. Některé z dokumentů jsou součástí příloh této práce.

Na obsahovou analýzu dokumentace klientů, kterou jsem prováděla na sociálním odboru, se vztahuje zákon o ochraně osobních údajů a dále mlčenlivost referenta sociálního odboru. Prostřednictvím obsahové analýzy jsem zjišťovala také jaký je postup při žádosti o dávku na sociálním odboru. Pokud si klient podá žádost na dávku (různého druhu), je mu založen spis, v němž je podrobně popsána osobní anamnéza klienta. Do spisu je dále vložena žádost, všechny potřebné formuláře, které jsou uvedeny v přílohách například nájemní smlouva, rodné listy dětí, pokud nemají uvedeny otce, dále pokud matka s otcem dětí nežije ve společné domácnosti, rozsudky o stanovené vyživovací povinnosti a určení výchovy a výživy, doklad o stanovené výši záloh na el. energii a plynu, u el. energie buď poslední vyúčtování el. energie či smlouvu o dodávce – tento údaj je nutný pro nalezení jističe a distribuční sazby.

Dále zápočtový list z posledního zaměstnání, doklad o evidenci na ÚP, rozhodnutí o přiznání či nepřiznání podpory v nezaměstnanosti, individuální akční plán z ÚP a potvrzení o studiu nezl. dětí, jakékoliv další dokumenty, které jsou potřebné pro uplatnění žádosti. Vychází se zejména z osobní anamnézy klienta.

Charakteristika zkoumaného území

Historie Ústí nad Labem sahá až k prehistorii (před více než 20 000 lety), když byly objeveny první archeologické vykopávky. Poté Ústí nad Labem figuruje také v raném středověku, v době husitských válek, v období renesance, bohužel i v době po třicetileté válce, která významně zasáhla do života mnoho obyvatel Ústí, když bylo jejich město vyplněno několika armádami a mnoho obyvatel našlo azyl v nedalekém Sasku. Ústí se také nevyhnula morová epidemie, která jej postihla v roce 1680. Přelom 18. a 19. století byl nejen ve znamení osvícenství a nastupující průmyslové revoluce, ale také věkem romantismu. Z této doby v Ústí pobýval např. Johann Wolfgang Goethe. Bohužel i válečné výpravy významně zasáhly do historie města během následujících staletí. V roce 1841 byla zahájena paroplavba na Labi, v roce 1851 byla zprovozněna železnice z Prahy přes Ústí nad Labem do Drážďan. Ve druhé polovině 19. století byla postupně vybudována hustá železniční síť, která spojila Ústí nad Labem se všemi významnými centry průmyslu a obchodu. Vlivem dalších událostí se město pomalu a jistě začalo rozrůstat. Negativní zkušenost s komunistickou vládou vedla většinu obyvatel Ústecka v roce 1989 k protestům a k aktivitám vedoucím ke změně politického systému. Od voleb v roce 1990 se rozvíjí samospráva obcí a měst Ústecka, obnovují se základní struktury občanské společnosti a rozvíjí se příhraniční spolupráce se Saskem v rámci euroregionu Labe.⁵⁶

Ústí nad Labem je statutárním městem, je rozdělen na Magistrát města Ústí nad Labem a Úřady městských obvodů. V Ústí nad Labem je počet obyvatel kolem 100 000. Pro naše potřeby nám bude stačit, že se budeme zabývat Úřadem městského obvodu Ústí nad Labem město (sociálním odborem) a Úřadem práce – oddělením dávek státní sociální potřeby.

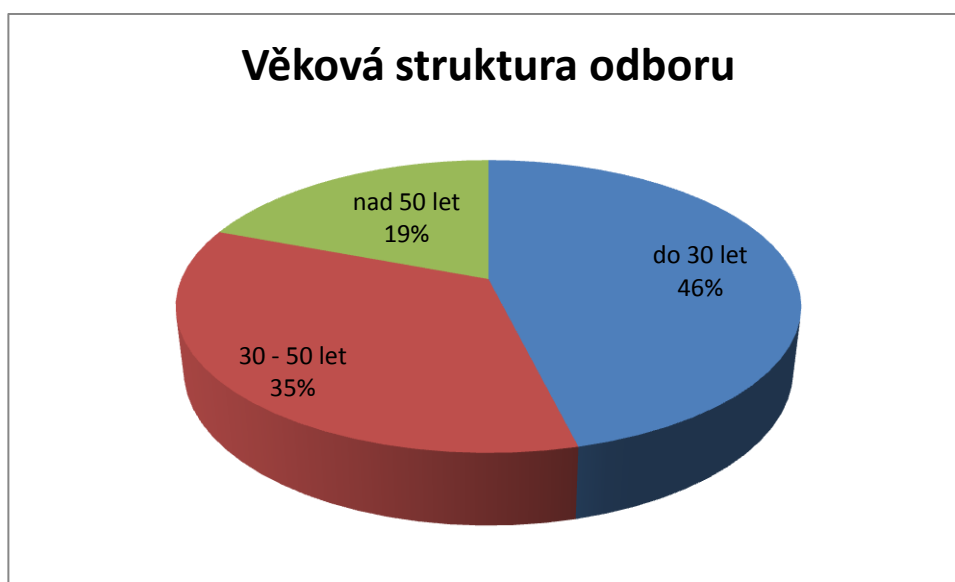
Úřad městského obvodu Ústí nad Labem město sídlí v budově magistrátu. Úřad je členěn v současné době na 5 odborů – odbor správy obecního majetku, ekonomický odbor, sociální odbor, správní odbor a odbor tajemníka, některé z nich se dále člení na oddělení. Výzkum budeme provádět na sociálním odboru, který se nachází v 1. patře - vchod z Atria a zabývá se celým systémem dávek pomoci v hmotné nouzi. Na odboru pracuje celkem 1 vedoucí a 12

⁵⁶ *Statutární město Ústí nad Labem* [online]. 2008 [cit. 2011-11-28]. Historie. Dostupné z WWW: <<http://www.usti-nad-labem.cz/cz/zivot-mesta/historie-mesta/>>.

pracovnic, které mají v kompetenci klienty, kteří mají trvalé bydliště v jejich obvodu – zejména v centru města a v lokalitě Předlice. Každý referent sociálního odboru se v současné době zabývá agendou čítající více než 100 klientů, což je samozřejmě velmi náročné. Počty agend se neustále zvyšují a hlavně se velmi rychle mění.

Úřad práce – oddělení dávek státní sociální podpory (dále DSSP) sídlí také v budově magistrátu v 1. patře, ale vchod je z Mírového náměstí. V současné době přechází oddělení na nový počítačový program a v důsledku úsporných opatření se snížil i počet referentů na tomto odboru.

Prostřednictvím obsahové analýzy bylo zjištěno personální složení sociálního odboru. Na oddělení dávek státní sociální podpory pracuje 1 vedoucí oddělení, 2 metodici a 10 pracovníků zabývajících se dávkami. Věková struktura pracovníků je uvedena v grafu č. 1. Na sociálním odboru pracují pouze ženy.

Graf č. 1: Věková struktura odboru

Klientelu sociálního odboru Ústí nad Labem, kde probíhalo výzkumné šetření, tvoří občané, kteří mají trvalé bydliště v Ústí nad Labem - město. Klientů (žadatelů, společně posuzované osoby nejsou do tohoto počtu zahrnuti, i když je s nimi také prováděno šetření) je v současné době v evidenci téměř 800.

3.2.2 Dotazníkové šetření

Dotazník byl koncipován v první části jako kvantitativní metoda pro zjištění nejvíce využívaných sociálních dávek. Byl použit taxativní výčet jednotlivých druhů dávek ze státní sociální podpory a hmotné nouze. Dále byly zjišťovány možnosti poradenství a pedagogického působení na sociálním odboru. Druhá část dotazníku byla navržena kvalitativně tak, aby obsáhla názory kvalifikovaných pracovníků na spravedlnost při rozdělování sociálních dávek a motivaci klientů, kteří pobírají sociální dávky, k další pracovní aktivitě. Kvalitativní šetření bylo provedeno pomocí intervalových škál, na nichž vyjadřovali jednotliví pracovníci, jako odborníci z praxe, své názory.

Dotazník byl rozdán všem dvaceti šesti pracovníkům odboru. Zpět se vrátilo třináct vyplněných dotazníků, návratnost je tedy 50 %. Všechny vrácené dotazníky byly vyplněny ženami.

Získané výsledky z dotazníkového šetření:

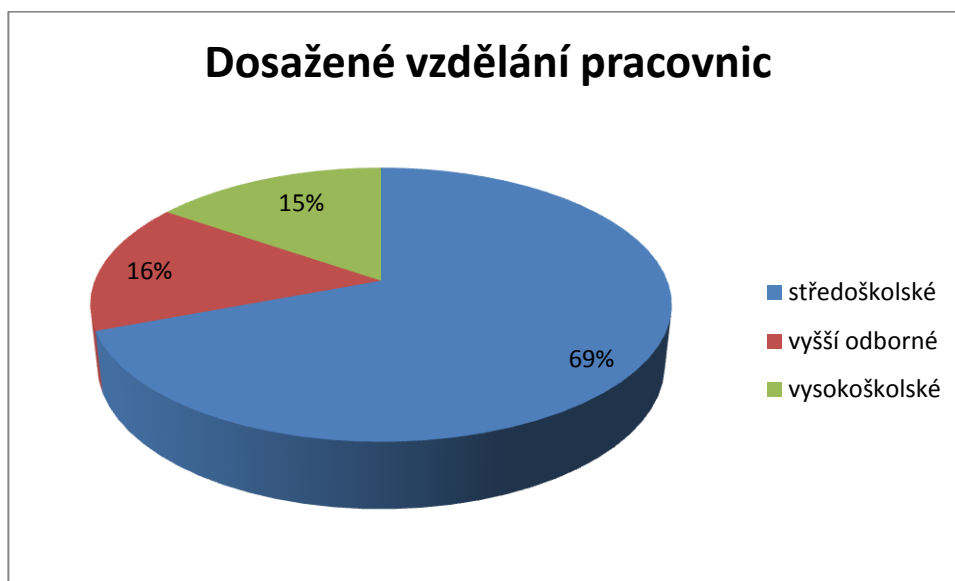
Otázka č. 1: Váš věk?

Graf č. 2: Věk pracovníků

Nejvíce zastoupenou kategorií pracovníků, které vyplnily dotazník, jsou mladé ženy do třiceti let. Z výše uvedených výsledků vyplývá, že se rovněž jedná o nejpočetnější skupinu pracovníků odboru. Získané výsledky je tedy možné pokládat za relevantní.

Otázka č. 2: Vaše dosažené vzdělání?

Graf č. 3: Dosažené vzdělání pracovníků

Většina pracovníků sociálního odboru, které vyplnily dotazník, má středoškolské vzdělání, jedná se o 9 pracovníků. Vyšší odborné a vysokoškolské vzdělání mají shodně dvě a dvě pracovníce. Zákon (108/2006 Sb. o sociálních službách) v současnosti již nepřipouští středoškolsky vzdělané pracovníky. Podle současných norem pro přijetí, již většina pracovníků tak nesplňuje kvalifikační předpoklady, což považuji za velice závažné zjištění. Domnívám se však, že se jedná o častý nešvar státních organizací, případně organizací zřizovaných samosprávnými územními celky.

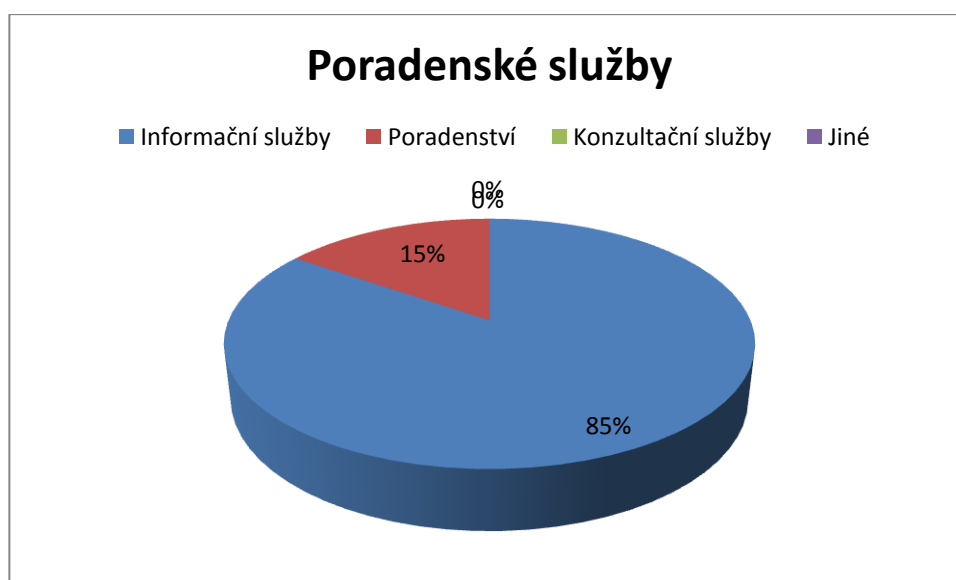
Otázka č. 3: Které z následujících dávek jsou ve vaší práci nejvíce využívány?

Graf č. 4: Využívání sociálních dávek

Za nejvíce využívané dávky na sociálním odboru jsou dvě ze tří dávek hmotné nouze, a to příspěvek na živobytí na prvním místě a mimořádná okamžitá pomoc na druhém místě, které společně tvoří 62% všech vyplacených dávek. Třetí místo obdržel příspěvek na bydlení a čtvrté místo rodičovský příspěvek z dávek státní sociální podpory.

Otázka č. 4: Jaké poradenské služby jsou ve Vaší práci nejvíce využívány?

Graf č. 5: Poradenské služby

Na odboru sociálních dávek jsou nejvíce využívány informační poradenské služby týkající se možností získávání dávek, zprostředkovávání kontaktů při řešení nepříznivých životních situací. V určité míře (15%) jsou využívány také služby čistě poradenské, konzultační služby nejsou využívány vůbec.

Otázka č. 5: Jaké máte ve Vaší práci možnosti pedagogického působení?

Odpovědi:

1. nevím.

2. nevím.

3. hlavní možnost vidím v apelu na rodiče, aby sami plnili výchovné povinnosti, jinak jim budou odebrány některé dávky.

4. poskytováním informací týkající se volnočasových aktivit.

5. poradenstvím.

6. informováním a vizuální kontrolou žadatelů o dávky.

7. žádnou.

8. prostřednictvím informačních kampaní.

9. pokud nebudou posílat děti do školy, nedostanou dávky.

10. /

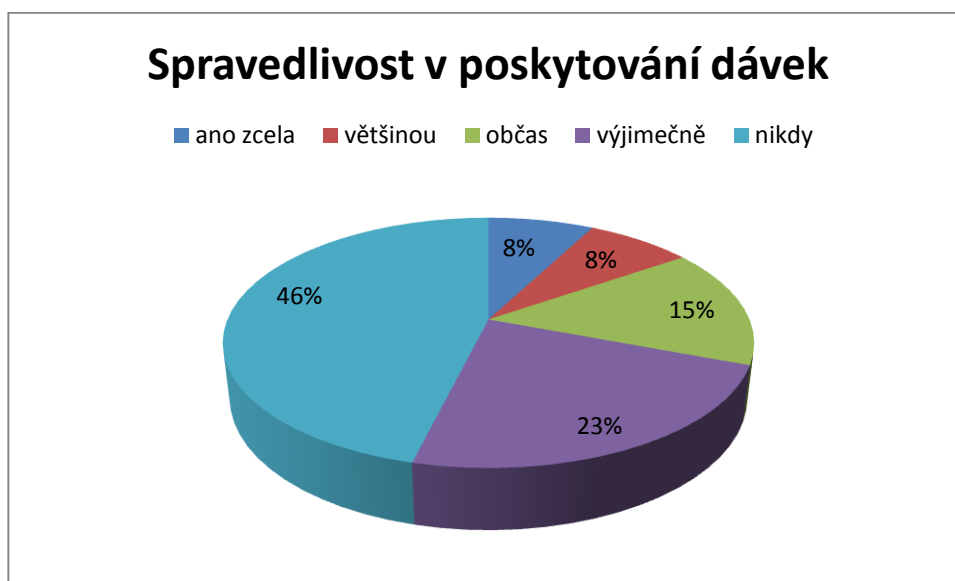
11. domluvou a poradenstvím.

12. nezískají dávky, pokud nebudou plnit své výchovné povinnosti.

13. nabízením možností jak vhodně trávit volný čas, informováním o možnostech výchovy, vzdělání, rekvalifikace, doporučením koho kontaktovat.

Nejvíce odpovědí bylo uvedeno na oblast motivace k dárkám v souvislosti s plněním výchovných povinností a možností nabízení informací pro trávení volného času dětí, nabízením kontaktů a poradenství.

Otázka č. 6: Domníváte se, že dávky, které poskytujete občanům, jsou rozdělovány spravedlivě?

Graf č. 6: Spravedlivost v poskytování dávek

Záporně (výjimečně, nikdy) odpovědělo devět respondentů z celkového počtu třinácti. Svůj názor napsalo šest pracovníků.

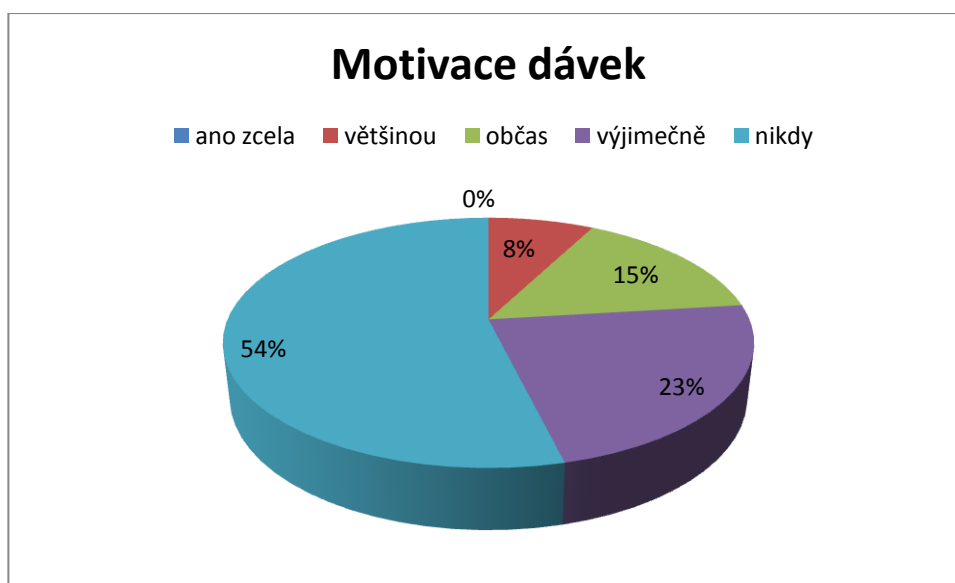
Odpovědi při záporné reakci:

- 1. dávky dostávají lidé, kteří nikdy nepracovali a pracovat ani nechťejí.*
- 2. ne, neboť lidé, kteří se naučili systém dávek využívat a v současné době není možné, klienty kontrolovat.*
- 3. dávky často využívají ženy, které se domnívají, že čím děti budou mít, tím víc financí od státu získají.*
- 4. lidé, kteří se celý život snažili a v současné době se nacházejí ve složité situaci a jeden z manželů má průměrný příjem, na dávky většinou nevyjdou.*
- 5. často se s dávkami spojuje slovo rasismus, které ale není oprávněné, protože mnoho lidí, kteří tento výraz používají, jsou naopak ti, kteří vědí, jak systému využít bez snahy změnit svou sociální situaci.*
- 6. není, a ani nemůže být, protože zákonodárci, kteří o zákonu rozhodují, znají většinou problematiku pouze teoreticky bez hlubších praktických zkušeností a znalostí. Bohužel v*

současné není jakákoliv snaha se dozvědět o problematice s dávkami od lidí, kteří s klienty přímo pracují.

Pracovnice, které napsali odpověď na zápornou reakci, mají pocit, že systém sociálních dávek v naší republice není nastaven spravedlivě tak, aby se pomoci dostalo potřebným.

Otázka č. 7: Domníváte se, že dávky, které poskytujete občanům, jsou nastaveny tak, aby motivovaly příjemce dávek k pracovní činnosti?

Graf č. 7: Motivace dávek

Záporně (výjimečně, nikdy) odpovědělo deset respondentů z celkového počtu třinácti, jedná se tedy o 77%. Svůj názor rozepsalo sedm pracovníc.

Odpovědi při záporné reakci:

1. ne, protože mnoho z klientů si každý měsíc vyplní aktivní snahu o hledání zaměstnání na chodbě úřadu, na žádné pracovní místo se neptají a snaha je každý měsíc vyplněná se stejnými kontakty na zaměstnavatele, bez adresy, bez jediného jména na potencionálního zaměstnavatele.

2. klienti, kteří jsou motivováni změnou své sociální situace, se snaží sami, bez velkého přičinění sociálních pracovníc.

3. pokud klienti pracují "na černo", není nad nimi žádný dozor a dle zákona se jim práce na černo nedá dokázat - nejsou na ně "páky", oni to vědí a využívají toho

4. rodiče s dětmi v domácnosti zjistili, že když se budou snažit, jsou na tom o trochu hůř než když nebudou dělat nic.

5. klienti zjistili, že když začnou chodit do zaměstnání, že mají povinnosti ráno vstát, v určitou hodinu musí v zaměstnání být a dodržet pracovní dobu a pak za určitou práci obdržet např. minimální mzdu z důvodu nízké kvalifikace, více se jim vyplatí být na dávkách a nedělat nic.

6. popíši jeden příklad z praxe, klient si našel po několika letech zaměstnání, docházel do něj jeden měsíc, byl velmi znechucen a z důvodu špatného zdravotního stavu (nevhodné stravování a neléčení cukrovky) zemřel, byl Rom, ostatní klienti se to dozvěděli a hned mi sdělili, že jsem jej nutila do práce a on zemřel.

7. nechci se vyjadřovat, můj názor je nepublikovatelný

Všechny pracovníc, které odpověděly na svou zápornou reakci, uvádějí, že právě nedostatek motivace je základním problémem spolu se spravedlností, v poskytování sociálních dávek.

3.3. Zhodnocení výsledků

Výsledky zjištěné dotazníkovým šetřením ukázaly, že ve zkoumané lokalitě jsou nejvíce využívány dávky hmotné nouze. Jedná se o zajímavé zjištění, neboť tyto dávky by měly být až tím posledním, nejjemnějším sítím, které zachytí pouze ty nejpotřebnější. Zatím co výzkum ukazuje, že tyto dávky patří mezi nejfrekventovanější, je tedy možné usuzovat, že jejich poskytování v takovéto výši je minimálně diskutabilní.

Zjištěným výsledkům odpovídají také názory sociálních pracovníc, které mají pocit, že dávky nejsou poskytovány spravedlivě, ani klienty nemotivují k další práci. Ze získaných odpovědí mám také dojem, že jsou ze systému, který je v současné době nastaven, negativně naladěny a demotivovány k další činnosti.

Zajímavé výsledky jsou rovněž získány z dotazu na pedagogické a poradenské působení v sociální práci odboru, neboť se domnívám, že ukazují, jakým způsobem se snaží

pracovnice, i při výše uvedených problémech, působit na své klienty a zprostředkovaně také na jejich děti.

Otázka číslo jedna byla zaměřena na zjištění věkové struktury zaměstnanců na sociálním odboru. Věková pásma byla rozdělena hrubým způsobem na respondenty do třiceti let – chápáno jako mladí lidé po škole bez výraznější praxe, respondenty ve středním věku od třiceti do padesáti let, kteří by měli být na vrcholu své výkonnosti. Poslední skupinou byli pracovníci nad padesát let, tedy vyššího středního věku a stáří.

Nejvíce zastoupená věková struktura je do třiceti let, což by mohlo být za určitých situací problémem. V první řadě stojí nezkušenost v jednání s lidmi i postoje klientů. Pokud pracovnice do třiceti let nemají děti, tak k nim klienti ztrácejí důvěru, neboť si myslí, že nedostatečně neporozumí jejich sociální situaci. Tato skutečnost vychází z působení na sociálním odboru z několikaletých zkušeností. U starších pracovníků se využívá zejména jejich dlouholetých zkušeností. Z výsledků je jasně vidět, že největší zastoupenou skupinou jsou osoby se středoškolským vzděláním. V minulosti nebylo kritériem ani vzdělání v daném oboru, jako například sociálně – právní školy, bylo pouze důležité, aby měl uchazeč ukončené středoškolské vzdělání zakončené maturitní zkouškou.

V současné době je základní praxí, že uchazeč o zaměstnání musí mít ukončené minimálně vyšší odborné vzdělání v sociálně právní oblasti. Paradoxem zůstává, že nezanedbatelná část nejen vedoucích pracovníků či pracovníků jednotlivých odborů nejenže nesplňuje podmínku vzdělání, ale ani vzhledem k jejich věku nejsou ničím nuceni, si toto vzdělání dokončit a tyto funkce zastávají bez něho. Je otázkou, zda-li se zkušenost a dlouholetá praxe v konečném důsledku vyrovná ukončenému vzdělání v příslušném oboru, zejména proto, že zkušenosti z daného oboru nejsou z dlouhodobého hlediska významné, neboť dochází k výrazným změnám v sociální oblasti prakticky každý rok. Přesto se domnívám, že ideálním řešením by mělo být ukončené příslušné vzdělání a dosažená praxe, neboť bez dosažení základních znalostí není možné prakticky navazovat na situace, které sebou výkon tohoto povolání přináší.

Ani výsledky otázky číslo tři pro nás nejsou překvapením. Nejvíce využívanou dávkou je příspěvek na živobytí a dále mimořádná okamžitá pomoc. Z výzkumu tak vyplývá vysoké využívání dávek hmotné nouze, oproti dávkám státní sociální podpory. Tyto dávky přesto nezůstaly zcela pozadu za hmotnou nouzí, zejména dávky sociální státní podpory s využitím příspěvků na bydlení.

Dle mého názoru je také hojně využíván rodičovský příspěvek, což však z grafu není jednoznačně patrné. Mé tvrzení v této otázce se opírá o dlouholeté působení na sociálním odboru. Většina lidí nemusí být příjemci dávek pomoci v hmotné nouzi. Například žena – samoživitelka s jedním dítětem a výživným od otce ve výši jeden tisíc korun měsíčně, které dostává pravidelně a řádně, má rodičovský příspěvek ve výši 7.600,-Kč. Z důvodu zohledňování příjmů v rozhodném období (tzn. za předcházející tři měsíce) na dávku příspěvek na živobytí kvůli vysokým příjmům nemá šanci vyjít, což samozřejmě cítí jako nespravedlnost, neboť hradí poplatky za bydlení, různé půjčky a náklady spojené s běžným vedením domácnosti a nabyde dojmu, že jí nikdo nechce pomoci a sociální systém se jí netýká.

Odpovědi z otázky číslo 4 nepřinesly žádné překvapující závěry. Nejčastěji poskytují pracovníci informační služby, kde se klienti snaží dopátrat, jaké zákonné nároky vlastně mají, kam se mají obrátit. Mnoho z klientů se dostává do svízelné životní situace poprvé, tudíž jsou prvotní pouze informačního charakteru a slouží k postupu ve věci, jako například k vyřízení správní agendy. Dále jsou informováni, že než si podají žádost o příspěvek na živobytí, musí mít uplatněné žádosti ze systému dávek státní sociální podpory např. mít podané přídatky na děti. Přes zjištěné skutečnosti, mne zajímala také struktura poskytovaných služeb a výsledky v této oblasti říkají, že poradenství funguje v minimálním objemu 15 %, byť se osobně domnívám, že by bylo vhodné, poskytovat jej častěji a můžeme se jen domýšlet, zda jej klienti skutečně nepotřebují, nebo zda hraje roli nezkušenost pracovníků, jejich neochota či nedostatek času.

Zhodnocení otázky č. 5 Jaké mají pracovnice možnosti pedagogické působení na klienty. Tato otázka dopadla velmi překvapivě, ač většina z nás nabyla dojmu, že státní aparát působí na příjemce dávek prostřednictvím pedagogicko-výchovného působení, samy pracovnice si to zřejmě nemyslí. Mají pocit, že klienti jsou určitým způsobem motivováni např. tím, že by měli zajišťovat pravidelnou školní docházku svých dětí do školy, jinak mohou o část dávek od státu přijít a nebudou již moci využívat celé spektrum sociálního systému. Dále jsou klienti motivováni skrze volnočasové aktivity, které zajišťují svým potomkům. Jejich motivace spočívá v plnění veřejné či dobrovolnické služby po lhůtě 6 měsíců od začátku pobírání příspěvku na živobytí, samozřejmě ještě v plnění dalších podmínek, které jim zajistí snížení životního minima na existenční minimum. Jsou klienti, pro které by tato výše popsaná situace nebyla přípustná, a tudíž se jich snížení dávek nebude nikdy týkat a můžeme konstatovat, že je na ně sociálním systémem pedagogicky působeno.

Vyhodnocení otázky č. 6, zda jsou dávky rozdělovány spravedlivě, zde bylo nejvýše procent uvedeno u odpovědi nikdy, zajímavá mi připadá odpověď, že dávky jsou tvořeny vládnoucí vrstvou, která o běžném životě nemá takové informace, které by měla mít a to je bohužel na škodu věci. Dále je zajímavá odpověď, že díky „dírák v zákoně“ jsou dávky využívány lidmi, které se v systému „naučili chodit“ a umí jej použít ve svůj prospěch bez velkého přičinění.

Vyhodnocení poslední otázky – motivace klientů je, že převážná většina odpovědí byla záporná, tzn. klienti nejsou dostatečně motivováni k pracovní činnosti. Vliv na negativní odpovědi měla skutečnost „práce na černo“, která není dostatečným způsobem odhalována a kontrolována, neboť i při odhalení klienta při nelegální činnosti např. klienta na stavbě, klient uvede, že pomáhá jen kamarádovi, práci provádí zdarma, nedostává za ni žádnou finanční hotovost a pracovníce s touto skutečností nemůže absolutně nic dělat, nemá ani oporu v zákoně, neboť se nejedná o zatajování nebo uvádění nepravdivých informací.

4. Závěr

Oblast sociálních dávek je velmi diskutovaným a často probíraným tématem, který ale stále není dostatečným způsobem objasněn a používán pro širokou veřejnost. Společnost, která nevyužívá systému jakýchkoliv dávek, tuto oblast odsuzuje z důvodu toho, že o ní nemá dostatečné množství informací. Dále je z pohledu široké veřejnosti poukazováno na jejich časté zneužívání určitými skupinami osob, což je v současné době značně medializováno prostřednictvím hromadných sdělovacích prostředků.

Cílem mé práce bylo popsat a analyzovat současný systém sociálního zabezpečení, se zaměřením na dávky pomoci v hmotné nouzi. Dále pak poukázat na specifika sociální práce a poradenství poskytovaného klientům sociálního odboru, čímž bych ráda rozšířila povědomí o této problematice v kruzích odborné i laické pedagogické veřejnosti. Dále bych ráda upozornila také na možnosti pedagogického působení sociálních pracovníků na cílovou skupinu příjemců dávek pomoci v hmotné nouzi. Přišlo mi rovněž logické zařadit do mé diplomové práce kapitulu o motivaci, neboť se lidé již dlouhé staletí snaží objasnit pohnutky, které je nutí k určitému jednání. Věřím, že má diplomová práce může posloužit jako studijní materiál pro pedagogické specializace sociální pedagogiku a poradenství. Dále jsem chtěla zdůraznit, že i sociální pracovníci by se měli zaměřit na pedagogický aspekt své práce tak, že nejsou pouhými automaty na výdej sociálních dávek, ale pracovníci, kteří mohou ovlivnit život dítěte i jeho rodiny – ať již motivací, nabídkou volnočasových aktivit, případně specifických dávek určených pouze na tyto aktivity.

V první části práce jsem se snažila nastítnit a popsat, jak funguje systém sociálních dávek v České republice. Rozdělení sociálních dávek je nejčastěji na dvě skupiny – na dávky státní sociální podpory a dávky pomoci v hmotné nouzi. Dále jsem se snažila charakterizovat pozici referenta sociálního odboru, sociální práci s klienty a specifika poradenství na sociálním odboru. Jak jsem již výše uvedla, připadá mi velmi podstatné poukázat na pedagogicko-výchovné působení státu prostřednictvím sociálních dávek. Pro mnoho lidí by tento názor zněl velmi zvláštně, protože si myslí, že tyto oblasti jsou neslučitelné, což ale není pravda, obě oblasti se úzce prolínají a vzájemně na sebe působí.

V obou případech jsou cílové skupiny vedeny ke splnění určitých kritérií, které je vázáno na pomoc státu a jehož prostřednictvím cíleně působí na výchovu občanů a tím pádem celé společnosti.

Například dosažení příspěvku na živobytí je vázáno, kromě dalších podmínek, také na docházku dětí do školy a porušení této povinnosti znamená, že mohou být adresátovi dávky odebrány na dobu tří měsíců. Stát tímto opatřením dává jasně najevo, že oblast vzdělávání je pro něj prioritní a přímo nutí rodiče k tomu, aby své děti posílaly do školy. Jedná se celkem o logický krok, neboť vzdělanost národa se přímo odráží v pracovní konkurenceschopnosti a uplatnění občanů v produktivním věku na trhu práce. Jelikož stát nemá moc jiných prostředků, jak vzdělávání svých občanů ovlivnit, je zde jeho funkce v této oblasti neoddiskutovatelná a naprosto zásadní. Donutit rodiče, aby své děti posílaly do školy prostřednictvím represe, zejména jednotlivými ustanoveními zákona č. 40/2010 - Sb. trestního zákoníku se ukázalo z dlouhodobého hlediska jako neefektivní. Je obecně známo, že určité skupiny obyvatel nerespektují základní společensko-právní normy a nemají potřebu je dodržovat. Je tedy celkem logické, že stane-li se pro některé jedince normou porušování zákona, není ani vzdělávání jejich potomků prioritou. Nabízí se tedy otázka, kolik možností má stát v této oblasti a jakým způsobem může motivovat tyto skupiny obyvatel. Systém sociálních dávek, kterým stát finančně pomáhá svým občanům, se tedy zásadním způsobem podílí na vzdělanosti národa. Domnívám se, že další pedagogicko-výchovné působení je prostřednictvím dávek pomoci v hmotné nouzi – mimořádné okamžité pomoci na úhradu odůvodněných nebo nezbytných nákladů, díky kterým je nezaopatřeným dětem klientů proplácena zájmová činnost, školy v přírodě, tábory a školní pomůcky do školy.

Cílem výzkumu bylo zmapovat situaci v sociálních dávkách hmotné nouze z hlediska jejich struktury, spravedlivosti, motivace pro klienty, možností poradenství a pedagogického působení. Domnívám se, že i tento cíl byl splněn ve druhé části práce.

Mám dojem, že jsem přiblížila pedagogické laické i odborné veřejnosti sociální systém doufám, že nenásilným a srozumitelným způsobem, neboť systém sociálního zabezpečení je velmi složitý a pro mnoho obyvatel je těžké se v něm orientovat.

Seznam literatury

- BŘEZSKÁ, S. VRÁNOVÁ, L. *Dávky pomoci v hmotné nouzi*,
- ČÁP, J.; MAREŠ, J. *Psychologie pro učitele*. 2. Praha : Portál, 2007. 656 s. ISBN 978-80-7367-273-7.
- HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, a.s. 2007. 280 s. ISBN 978-80-247-1168-3.
- HOGAN, R.; SMITHER, R. *Personality: Theories and Applications*. Oxford : Westviex Press, 2001. ISBN 0-8133-6634-8.
- KALLWASS, A. *Syndrom vyhoření v práci a osobním životě*. 1. vyd. Praha : Portál, 2007. 140 s. ISBN 978-80-7367-299-7.
- KOL. AUTOR MPSV. et al. *Státní sociální podpora*, 1. vyd. Praha : Kufř, 2005. 72 s. ISBN 80-86878-28-7.
- KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese*. 2 vyd. Praha : Portál. 148 s. ISBN 80-7178-150-9.
- KRAUS, B.; POLÁČKOVÁ, V.; et al. *Člověk-prostředí-výchova*. Brno : Paido, 2001. 200 s. ISBN 80-7315-004-2.
- KREBS, V. et a. *Sociální politika*. 4., přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: ASPI, 2007. 503 s. ISBN 978-80-7357-276-1.
- MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: portál, 2003. 380 s. ISBN 80-7178-548-2.
- MATOUŠEK, O. et al. *Sociální práce v praxi*. Praha : Portál, 2005. 352 s. ISBN 80-7367-002-X.
- MATOUŠEK, O. *Sociální služby*. 1. vyd. Praha : Portál, 2007. 184 s. ISBN 978-80-7367-310-9.
- NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. 1. vyd. Praha : Academia, 1999. 287 s. ISBN 80-200-0690-7.
- NAKONEČNÝ, M. *Motivace lidského chování*. 1. vyd. Praha : Academia, 1997. ISBN 80-200-0592-7.
- NOVOSAD, L. *Základy speciálního poradenství*. 1. vyd. Praha : Portál, 2000. 160 s. ISBN 80-7178-197-5.

- PELIKÁN, J. *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. 1. Vyd. Praha : Karolinum, 2004. 270 s. ISBN 80-7184-569-8.
- POTŮČEK, M. *Sociální politika*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995. 142 s. ISBN 80-85850-01-X.
- PŘIB J., NIEDERLE P. et al. *Průvodce sociálními dávkami 2011*, Praha : BMSS Start spol. s r. o. 2011.
- STOCK, CH.: *Syndrom vyhoření a jak jej zvládnout*. Praha : Grada, 2010. 112 s. ISBN 978-80-247-3553-5.
- TOMEŠ, I. *Sociální politika: teorie a mezinárodní zkušenost*. Praha : Socioklub, 2001. 262 s. ISBN 80-8648-400-9.
- TOŠNER, J.; SOZANSKÁ, O. *Dobrovolníci a metodika práce s nimi v organizacích*. 1. vyd. Praha : Portál, 2002. 152 s. ISBN 80-7178-514-5.
- ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat*. 2. Praha : Slon, 1999. 128 s. ISBN 978-80-246-0139-7.
- VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vyd. Praha : Portál, 2002. 444 s. ISBN 80-7178-678-0.
- VALÍŠOVÁ, A.; KASÍKOVÁ, H., et al. *Pedagogika pro učitele*. 1. vyd. Praha : Grada, 2007. 404 s. ISBN 978-80-247-1734-0.

Právní předpisy

- Zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení ve znění pozdějších předpisů.
- Vyhláška č. 182/1991 Sb., ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 261/2007 Sb., o stabilizaci veřejných rozpočtů.
- Zákon č. 110/2006 Sb. o životním a existenčním minimu ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 198/2002 Sb., o dobrovolnické službě a o změně některých zákonů.

Internetové zdroje

- *Měšec* [online]. 1998 [cit. 2011-05-30]. Příspěvek na bydlení. Dostupné z WWW: <<http://www.mesec.cz/mzdy-a-duchod/socialni-podpora/socialni-davky/pruvodce/prispevek-na-bydleni/>>. ISSN 1213-4414.
- *Měšec* [online]. 1998 [cit. 2011-06-01]. Životní minimum. Dostupné z WWW: <<http://www.mesec.cz/mzdy-a-duchod/socialni-podpora/socialni-davky/pruvodce/zivotni-minimum/>>. ISSN 1213-4414.
- *MPSV.cz* [online]. 2010, 10.7.2010 [cit. 2011-06-01]. životní minimum - existenční minimum. Dostupné z WWW: <<http://www.mpsv.cz/cs/3213>>.
- *NICM* [online]. 2008 [cit. 2011-06-02]. Charakteristika dobrovolnické služby. Dostupné z WWW: <<http://www.nicm.cz/dokumenty-mv-cr>>.
- *NICM* [online]. 2008 [cit. 2011-06-02]. Zákon o dobrovolnické službě. Dostupné z WWW: <<http://www.nicm.cz/dobrovolnictvi-legislativa>>.
- *Peníze* [online]. 2000 [cit. 2011-06-01]. životní minimum - kalkulačky. Dostupné z WWW: <<http://www.penize.cz/kalkulacky/zivotni-minimum#zivmin>>. ISSN 1213-2217.
- *Statutární město Ústí nad Labem* [online]. 2008 [cit. 2011-11-28]. Historie. Dostupné z WWW: <<http://www.usti-nad-labem.cz/cz/zivot-mesta/historie-mesta/>>.
- Státní sociální podpora. In *Wikipedie : Otevřená encyklopedie* [online]. 2011-03-15 [cit. 2011-05-26]. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/St%C3%A1tn%C3%AD_soci%C3%A1ln%C3%AD_podpora>.
- *Výplata.cz* [online]. 1998 – 2011 [cit. 2011-11-30]. Z111/2006sb. - Zákon o pomoci v hmotné nouzi. Dostupné z WWW: <<http://www.vyplata.cz/zakony/z111-2006sb.php>>.
- *Wikipedie* [online]. 2010 [cit. 2011-06-01]. Veřejná služba. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Ve%C5%99ejn%C3%A1_slu%C5%BEba>.
- *Wikipedie* [online]. 2. 10. 2011 v 08:42. [cit. 2011-05-26]. Státní sociální podpora. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/St%C3%A1tn%C3%AD_soci%C3%A1ln%C3%AD_podpora>.

Seznam zkratek

- HN - hmotná nouze.
- OSPOD - oddělení sociálně právní ochrany dětí.
- VOŠ – vyšší odborná škola.
- Zákon o dobrovolnické službě - zákon č. 198/2002 Sb., o dobrovolnické službě a o změně některých zákonů.
- Zákon o hmotné nouzi - zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon o sociální podpoře - zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon o životním minimu - zákon č. 110/2006 Sb. o životním a existenčním minimu ve znění pozdějších předpisů.

Seznam grafů:

Graf č. 1: Věková struktura odboru.....	49
Graf č. 2: Věk pracovníků.....	50
Graf č. 3: Dosažené vzdělání pracovníků.....	51
Graf č. 4: Využívání sociálních dávek.....	52
Graf č. 5: Poradenské služby.....	52
Graf č. 6: Spravedlivost v poskytování dávek.....	54
Graf č. 7: Motivace dávek.....	55

Seznam příloh:

Příloha č. 1: Dotazník.....	II.
Příloha č. 2: Zákon o státní sociální podpoře.....	V.
Příloha č. 3: Poučení o státní dobrovolnické službě.....	XVII.
Příloha č. 4: Prohlášení o aktivní snaze získat zaměstnání.....	XIX.
Příloha č. 5: Protokol o jednání s klientem.....	XXI.
Příloha č. 6: Hlášení změny způsobu výplaty sociálních dávek.....	XXIV.
Příloha č. 7: Záznam o sociálním šetření.....	XXV.
Příloha č. 8: Záznam o zahájení správního řízení.....	XXVII.